

चांदोबा

मार्च १९७७

२५

आमरव्याणी

अग्नित्वाय शास्त्रार्थात्
पुरुषाः पशुबुद्धयः
प्रागल्भ्या इव तु मिच्छन्ति
संज्ञे इवम्यंतरीकृताः

॥ १ ॥

[शास्त्रार्थ कळत नाही असे पशुबुद्धी बुद्धिवाले शास्त्रार्थ समेत शिकून विद्वत्पंथाच्या गप्पा पारतात.]

अथास्तत्र चिदुपां तेषां
न कार्यं महितं वचः
अर्थशास्त्रा नभिज्ञानां
चिमुलां स्विनयं मिच्छताम्

॥ २ ॥

[अशा शास्त्रवरहित मुर्खींच्या बोलण्याने काम चिमबते, स्वहिताची अभिलाषा असणाऱ्यांनी त्यांच्या बोलण्याकडे लक्ष देऊ नये.]

अहितव हिताकार
दाष्ट्या ज्वलपन्ति ये नराः
अपेक्ष्य मंत्रबाह्यास्तै
कर्तव्याः कृत्यदूषणाः

॥ ३ ॥

[जे लोक क्षीय गप्पा भाकन अहिताच्या गोष्टी हिताच्या अर्थवाचे काँगतात, त्यांना पंचमंत्र ओळखून मंत्रणा करते बेळी बगडावे.]

मित्रलाभ

[४]

कावळा कांसव आणि वंदीर, हे तिघे मित्र सरोवराच्या काठी आनंदाने राहू लागले.

एके दिवशी तिघे बोळत बसले असता तेथे चित्रांग नावाचे एक हरण शिकारी पाडलाय करीत येत असल्यासारखे पळत येऊन सरोवरात पडले. त्याच्या पाठीमागून शिकारी पेट असावेत या भीतीने कांसवाने पाण्यात बुडो मारली. उंदीर बिलगत चिरका आणि कावळा एका झाडावर जाऊन बसला.

परंतु बराच वेळ झाला तरी कोणी पाठलाग करीत येत असल्याचे कावळ्याला दिसले नाही. हरण पाणी पिऊ लागलेले पाहून कावळा वापल मित्र कांसव आणि उंदीर दोघांना हाक मारून म्हणाला—

आहे. ते खूप तहान लागली होती म्हणून धावत पळत आले. आपण उगीच इतके ग्यालो."

तेव्हा मंधरक (कांसव) म्हणाले—“ मित्रा ! तू चुकतो आहेस. शिकार्याची त्याचा पाठलाग केला असल्याचे त्याचे तोंड धाहूतच काळते आहे. इतक्या ओराने ते पळत आले आणि मागे वळून पुन्हापुन्हा पहात होते. त्याची छाती पहा, किती भयघडते आहे? प्राणभयाने पळणाऱ्यांतच ही लक्षणे आढळतात. फक्त तहानेने आले असते तर इतक्या ओराने पळत येण्याची गरजच नव्हती.” असे म्हणत कांसव चित्रांगकडे वळून म्हणाले—“ मित्रा ! मी म्हटलं त खरं आहे ना ?”

चित्रांग म्हणाले—“ मंधरका, माझ्या मीतीचे कारण तू बरोबर ओळखलेस.

अनेक शिकारी माझा पाठलाग करीत होते. त्यांचे बाण माझ्या अंगाला व लागतां केसांच्या अंतरावरून गेले. त्या दुष्टांनी माझ्या बरोबरच्या कळपांतल्या सर्व हरणांचे प्राण हरण केले. मी तुझ्या आश्रयाला आलो आहे. मला येथे सुरक्षित बागीं राहू या. मित्र तत्पणून तुम्ही त्या दुष्टांच्या हातून माझे रक्षण करण्याची कृपा करा."

"अरे हरणा, तू खुशाल इकडे रहा. आम्हांला जे काही आमचे म्हणून आहे त्यांत तुझाही वाटा आहे असे समज. जन्मपासून स्वतःचे रक्षण करावयाचे म्हणजे साधी पाहिजेत व भुजबलही पाहिजे. शिकारी येण्यापूर्वीच आपण दाढ झाडीत कोडे तरी लपूया." कांसव म्हणाले.

बाडावरून कावळा पहात होता. ती म्हणाला- "शिकारी आपापल्या राहट्यांकडे परत जात जाहेत. तुतं काही भिती नाही. आपण या उन्हाच्या आगीतून विधून त्या मोठ्या झाडाच्या साथलीत जाऊन थोडी विश्रांती घेऊ या. तेथे गप्पा मारीत बसूया."

कावळा, कांसव आणि उंदीर यांच्या जवळ मैत्री करी बाढवायची हे शिकण्याची इच्छा हरणाने व्यक्त केली.

"आम्ही अगदी सामान्य जীব आहो रे. आमची मैत्री तुझ्या काव कामाची? ज्योला स्वरक्षणाची भोती असते त्यांनी सलवान मोठ्या जवळ मैत्रीची अपेक्षा ठेवावी, हे बरे नाही का?" मंथरकाते विचारले.

मित्र किती लहान असले तरीत थोरी-मोठ्यांपेक्षा जास्त साहाय्य करू शकतात. हत्तीला सोडवायला उंदरांनी नव्हती का मदत केली?" हरण म्हणाले.

"ती गोष्ट तरी माग." असे मंथरका म्हणाला. तेव्हा चित्राचने शोष सांगितली.

हत्तीला सोडविणारे उंदीर

एका जंगलात एक जुना पडका वाडा होता. त्याच्या समोर एक मोठे तळे होते. त्या पडक्या वाड्यात लक्षावधी उंदीर विले करून आनंदाने रहात होते. एकदां दुष्काळ पडला असता हत्तीचा राजा गजराज आपल्या कळपा बरोबर पाण्याचा शोध काढीत त्या वाड्या-समोरच्या तळ्याजवळ आला. हत्तीच्या पाया खाली त्या वाड्यातले बरेचसे उंदीर चिरडून मरून गेले. उंदरांनी एक सभा केली व त्यांच्यावर आलेल्या संकटाविषयी विचार करू लागले. त्यांनी गजराजाकडे एक शिष्ट मंत्रल पाठवून आपले माग्याने पोक्त केले. म्हणाले- "आम्हां गरीब प्राण्यांवर थोडी भूतदया दाखवा. आम्ही अगदी क्षुद्रजीव

आहो हे खरे बसले तरी आपल्याला कामची कधीतरी गरज भासेलब!"

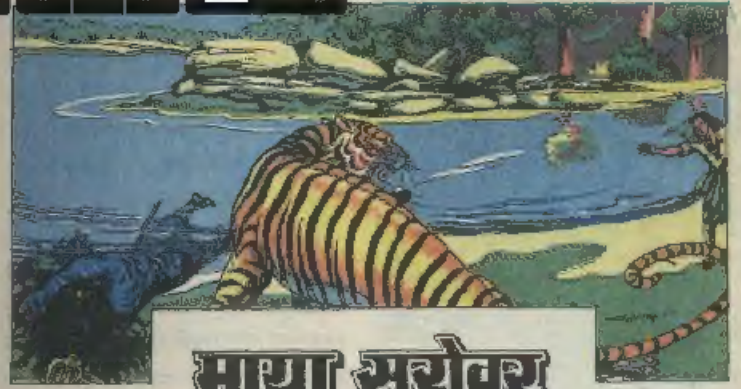
गजराज उंदरांचे म्हणणे ऐकून थोडा हसला, तरी त्याने उंदरांचे म्हणणे मान्य केले. हत्ती वाड्याच्या मधून न जाता वाड्यावाटेवरून तळावाकडे जाऊ लागले.

त्या देवाच्या राजाला हत्तीच्या या कळपाची बातमी कळली. त्याने पाण्यात हत्तींना पकडण्यासाठी आवस्त्रव असलेली शवं तयारी करविडी. पाण्यात पसरलेले वाळे न दिसल्यामुळे पुष्कळसे हत्ती त्यात सांपडले. गजराजाला उंदरांनी दिलेले वचन वाढवले. त्याने जाळ्यात न सांपडलेल्या एका हत्तीला उंदरांकडे पाठविले. उंदरांनी घेऊन हत्तीला त्या दीन अवस्थेत पाहिले आणि आपल्या अणकुचीदार दातांनी वाळे तोडून टाकले आणि हत्तीला सोडविले. गजराज अनुयायांना म्हणाला- "प्रेमाने वागावे! किती अशक्त मित्र असले तरी त्यांची मदत बरी कामी येते. त्याचे उदाहरण या उंदरांनी दाखवून दिले आहे."

१८१. अत्यंत प्राचीन काळातला वृक्ष

अरिजोन देशात कोट्यवधी वर्षांपूर्वी अरण्यास होती. त्यात मोठमोठे वृक्ष होते. कळाय्या प्रवाहाने त्यांचा वफावया रूपात बरच झाला-त्यांना 'फॉसिल' रूप प्राप्त झाले. अहिल्याला पोतमाले जिवा होऊन ज्ञान, ज्ञानाचा दाय दिला होता परंतु काळ बीच प्राण घारण करणाऱ्या प्रत्येकाचा कितारूप देऊ शकतो. तसा जिव 'फॉसिल' झालेला वृक्ष या चित्रात पहावा.

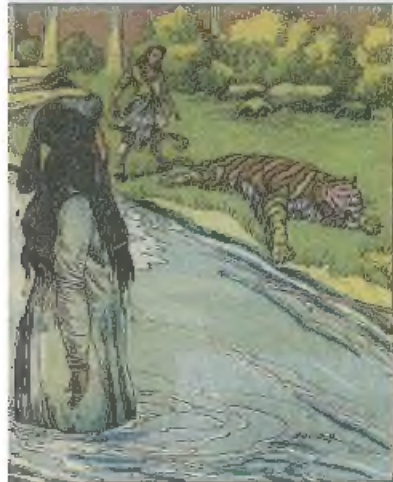

माया सरोवर

[११]

[हॉबरी सरोवरात बुडी मारून गेल्यावर मकरकेतूने जलबहाला पर्वतावरच्या एका मोठ्या तलावात बायला सांगितले. तेथे जयशील व सिद्धसाधकास सोडून पुन्हा जलप्रवाहावर पाण्यात बुडी मारून निघून गेला. जयशील ही अवस्थेच्यात पडल्यावर नेपुणावरून सिद्धसाधकाकडे देह जसलेल्या बाघाला पाहून शिकडे येता. पुढे-]

सिद्धसाधकावर बाघ उडी मारणार की त्यावेळी जयशील बाघापासून पंथरावीस काय वाटून जयशील वेगाने त्या पावलावर होता. मागसाचा आवाज ऐकून बाजूला गेला. बाघाला पुढल्या पायांनी आणि जंगलात एक दगड लागलेला पुढे सरकत साधकाकडे जात जगदी पाहून बाघाने त्या आवाजाच्या विरोधात जवळ पोचलेला पाहून त्याचे ध्यान जळून पाहिले. तेव्हा जयशील मिळाला दुसरीकडे पळविण्यासाठी जयशीलने "हो! हो!" असे मोठ्याने ओरडत जवळच एक दगड होता तो उचलून त्याला पळविण्या पायावर उभे राहता येईना मारला.

म्हणून त्याने धोठ्याने एक डरकाळी फोडली.

त्या जाग्याने जेशुबानरम्येस पडलेल्या सिद्धसाधकाचा आग असली. झुडीवर येताच समोर बाघ दिसला. तेव्हा संवयीप्रमाणे तो आपला त्रिशूल उचलण्यासाठी हाताने पाहू लागला की तो कोठे आहे आणि ओराने ओरबला—“जय महाकाल!” परंतु त्रिशूल हाताळा लागला नाही. तेव्हा तो भीतीने जसा राहून मार्गे सरकला आणि पाण्यात पडला.

तिकडे जयशीलने बाघाचे मागचे पाय वरले होते ते सोडलेले असल्यामुळे बाघाला उभे राहता येत नव्हते ते त्याने ओळखले

Fullscreen 127 X 12 / 68

ओडीत त्याने “साधका!” म्हणून मोठ्याने हाक मारली व विचारले—“अरे, तुला बाघच दिसतो आहे, मी त्याच्या मार्गे उभा राहून त्याचे पाय मार्गे ओडतो आहे, ते दिसले नाही का?”

तो प्रश्न ऐकताच साधक चटविशी-पाण्यात उभा राहून म्हणाला—“अरे जयशीला! म्हणजे तू येथेच आहेस वाटते? घनधन्यात पडण्यापूर्वी शुद्ध होती; त्यानंतर काय झाले ते नाही कळते. बाघ ओरवला म्हणून शुद्ध झाली.”

“काय वारेल ते असु दे, आपण दोघे वांचलो खरे.” असे म्हणत जयशील मान फिरवून जमिनीवर फरपटत पुढे सरकत जाललेल्या बाघाकडे वहात म्हणाला—“विचारा घनधन्यात झाली पडला तो कोणत्यातरी खडकानर आदळला आणि त्याचे मागचे पाय मोडून गेले आहेत. आतां याला स्वतःचा आहार मिळविण्यासाठी शिकार करणे अशक्य आहे. उपायभार होऊन हालहाल होऊन सरण्यापेक्षा एकदम तो आत्ताच मेला तर नशीबवान म्हटला जाईल.” असे म्हणत तलवार घेऊन जयशील पुढे गेला.

मध्यंतरी सिद्धसाधक त्याचे त्रिशूल कोठे विसरते का शोधू लागला. ते नदीच्या

वर दिसले. आनंदाने ते उचलून घेऊन जयशीलला घडत करायला त्या बाजूला गेला. जयशील बाघाकडे वहात म्हणाला—“कापरे साधका! या सत्राने आपल्याला काही भयच केळा नाही. त्याला मारायला माझा हात हलत नाही.”

सिद्धसाधक जयशीलच्या हातातली तलवार घेऊन म्हणाला—“जिवंत राहून नरकयातना सहन करणाऱ्या या बाघाचा आपण उद्धार करीत आहो. हे पुण्य कार्य आहे.” असे सांगून त्याने एका शराने बाघाचे डोळे उडविले.

जयशील चांदी बाजूला एकदा नवर फिरवून म्हणाला—“साधका! वाता आपण कोठे जायच रे? कनकाक्ष महाराजांच्या मुलांना पडवून नेणाऱ्या त्या वुष्टाला आपण सोडून दिले, त्याला असे हातचे जाऊ घायला नको होतं.”

“अरे जयशीला! त्याला आपण जाऊ दिले नो त्याने आपल्याला, हे सांगणे शक्य आहे का? त्या जलग्रहाबरोबर पाण्यात आपण किती काळ राहू झकले असतो? तरी या पुढेचा विचार करायला हवा खरा! मागचा विचार आतां करण्यात अर्थ नाही. आपण आहोत कोठे? या प्रवेशात मनुष्यवस्ती आहे की नाही हा प्रश्न आहे!” सिद्धसाधक म्हणाला.

सिद्धसाधकाच्या प्रपनाचे पणुकाही उत्तरास म्हणून की काय, त्याचे बोलणे पुरे व्हायच्या आत नदीच्या खालच्या बाजूच्या किनाऱ्याला असलेल्या झाडीतून कोणाची तरी किकाळी आणि त्याच्या बरोबरच एका रानमेंढ्यांचे ओरडणे ऐकू आले.

“रानमेंढ्याने माणसाला की, माणसाने रानमेंढ्याला ठार केले की, दोघे जाणक्षी कोणाच्या वशात पडल्यामुळे वोरडत आहेत, कळत नाही.” सिद्धसाधक म्हणाला.

“साधका, सत्ता शब्दते त्या दोघांना कोणत्यातरी रानटी जनावराने वरले असावे! ये तर पळ.” असे म्हणत जयशील

त्या विश्वेने तडीच्या उताराकडे किनाऱ्या किनाऱ्याने पळू लागला.

जयशील व सिद्धसाधक काही अंतर उताराच्या विश्वेने गेले व त्यांना अंगावर कांटा उभा करणारे आणि चकित करणारे दृश्य दिसले. किनाऱ्यावरच्या एका मोठ्या शाळाच्या फांदीला एक रानमेंढा आणि एक खुजा भाणूस लोंबकळत होते. त्या शाळाची पाने बारीक बारीक होती.

“हे काहीतरी विचित्रच दिसते आहे रे साधका! फांदीवर कोणो प्राणीतर दिसत नाही आणि मेंढ्याला आणि त्या खुजाला मग वर कोण ओळते आहे?” जयशील म्हणाला.

असावे! मी त्रिशूलाने त्याचे कळीज बाहेर काढतो.” असे ऐदीत म्हणत सिद्धसाधक शाळाच्या फांदीच्या खाली गेला आणि त्रिशूल उगारणार इतक्यात आणखी एक फांदी खाली वांकली आणि त्याचा संधा पकडला गेला.

कोणीतरी आपल्याला घडून ओढण्याच्या बंतात आहे, असा संशय येताच सिद्धसाधक चटविशी मागे सरकला आणि म्हणाला—

“अरे जयशील! सावध रे! हे एखादे राक्षसी झाड असले से वाटते आहे!”

“राक्षसी झाड की भूतपुंश मला नाही साहीत, परंतु एवढे माच नक्कीच की त्याच्या आवाऱ्यात जवळपास जो प्राणी दिसेल त्याला खाणारा, नक्कीच हा एक वृक्ष दिसतो आहे.” असे म्हणत एक मोठी उडी मारून जयशील पुढे गेला व विचार करायला न थांबता त्याने आपल्या तलवाटेने तो खुजा आणि मेंढा लोंबत होते ती फांदी एक बार करून तोडली. त्या बरोबर दोघे खाली पाण्यात पडले.

जयशील आणि सिद्धसाधकाने पावत जाऊन पाण्यात पडलेल्या खुजाला वाचविले. रानमेंढा पाण्यातून पोहोत वर काठावर आला होता. एकदा त्याने अंग झाडून अंगावरचे सर्व पाणी पाडून टाकले आणि

ओरडला.

“जयशील, अरे तो सामान्य रानमेंढा दिसत नाही रे! त्याला पहा, चौड्याला आपण घालतो तसे खोमीर आणि डगाम सर्व आहे.” सिद्धसाधक म्हणाला.

तोपर्यंत दृष्ट्यभ्यासून मुक्त झालेला आणि थंड पाण्यातून बाहेर आल्यावर वर वर कापट असलेला खुजा सिद्धसाधक व जयशीलकडे आश्चर्यचकित मुद्रेने पहात म्हणाला—“कोण हो तुम्ही? आपल्या सेनापतीला प्राणीभक्षक वृक्षाच्या हातातून सोडविल्याबद्दल आमची गडेकारांची राणी तुम्हांला नक्कीच काहीतरी मोठे इनाम देईल.”

जयशीलने त्या खुजाकडे चकित होऊन पाहिले व म्हणाला—“म्हजने या प्रदेशावर एका राणीचा अधिकार असून त्या राणीकडे सैनिक आहेत आणि सैन्याचा अधिकारी तुझ्यासारखा एक सेनापतीही आहे म्हा-वयाचा! आश्चर्यच आहे!”

“पण जयशील, प्राणीभक्षक झाड हे सर्वात मोठे आश्चर्य आहे. आजपर्यंत जशी झाडे आहेत, असे फक्त एकत होते, प्रत्येक थोड्यांनी वाचव पाहिले,” म्हणत सिद्धसाधक झाडापलीकडे जाऊन मोठ्याने टाळ्या वाजवीत ओरडून म्हणाला—

“जयशील! अरे या शाळाची मूक सुडा राक्षसी मूक कुंजकर्णाच्या भुकेसारखी आहे. इकडे येऊन वर पहा. रानादी जनावरांचे आणि माणसांचे अस्त्रिपंजर किती पडले आहेत!”

जयशीलने सिद्धसाधकाजवळ जाऊन खोलगट जामेत आणि शाहीत हीगच्या डींग पडलेले अस्त्रिपंजर पाहिले. ते पहात तो शाळाच्या फांदीखाली जाऊन तेव्हा शाळाची एक फांदी त्याच्याकडे दाकू लागली आणि त्याला घुरण्याच्या बंतात होती. जयशील चटविशी उडी मारून वर पडला आणि आश्चर्यचकित मुद्रेने साधकडे पाहू लागला.

तो झुजा आपले ते वाहन, म्हणजे रानमंडा, त्याचा लगास धरून जवशील व सिद्धसायक होते तिकडे आला व म्हणाला—
"तुम्ही मला एका घोर संकटातून वाचविलेत आणि गडेंकार जातीवर फार मोठे उपकार केले आहेत. चला, आमच्या राणी सत्कारांच्या दर्शनाला जाऊ या!"

ते ऐकून सिद्धसायक सिडल्यासारखा म्हणाला—“जा रे! प्राणीसमूह वृक्ष सारिले हे माहीत असूनही तू स्वतःला त्या झोडापासून वाचवू शकला नाहीस, म्हणजे सेनापती! तुमची राणी आम्हांला काय बक्षिस देणार? पायलीभर रानगवती दाणे, नाहीतर चार रस्ताळी नाहीतर कणबरे

बापत्या वाटेने जातो.”

सिद्धसायकाने हिबीसफिडीस काळज बोलल्यामुळे तो सेनापती हिरमुसत्यासारखा झाला आणि पुढे काय बोलायचे या विचारात असतो शाडीपलीकडून जनावरांच्या पळण्यासारखा आणि गाडीसारखा काहीतरी आवाज आला. जयशील व सिद्धसायक त्या वाजूला पाहू लागले. दोन रानमंड्यांच्या रथात नसून हरणांच्या कातरांचे कपडे घालून आणि योर व धगळ्यांच्या पिसांचा किरीट धारण करून एक स्त्री त्यांच्या वाजूला आली. त्या रथाच्या आगून्यातून आणि मागे रानमंड्यावर बसलेले स्वार हातात धाले घेऊन तेथे आले. ते सर्व जुनेच होते.

स्वामा पाहतांच झुजा सेनापती पुढे जाऊन म्हणाला—“महाराणी!” आणि रथातल्या झुजा स्त्रीला नमस्कार करून तिला जवशील व भाषक दोघांकडे खूप करीत दाखवित म्हणाला—“या दोघांनी प्रीवभक्षक वृक्षापासून मला वाचविले.”

महाराणीने त्या दोघां खेजारी रथ थांबविता व म्हणाली—“अहो महाकाय, राजी मला स्वप्नात दर्शन देऊन आमच्या गडेंकार जातीच्या सभे शत्रूंना ठार करून आम्हांला शाश्वत रक्षण करण्याचे वचन देणारे तुम्हीच नाही का?”

विपत्ते आहे की रे कोणी तरी!”

“बरोबर म्हणालास, दुसऱा दिसते आहे. विचारीला ह्या झुजा जातीच्या लोकांवर कोटून तरी संकट येणार आहेसे दिपते आहे, विचारपूस करून शक्य झाले तर मदत करू या.” जयशील म्हणाला.

ते ऐकून त्याला ते मान्य नसल्यासारखे तोंड करून साधक म्हणाला—“जयशीला, जरे आपण फार मोठ्या कामाची जबाबदारी धारण घेऊन निघालो आहो. ती गोष्ट पार विसरून या फुकटच्या भानगडीत गुंतलो तर आणून पगवाताप करावा लागेल.”

“साधका! कनकाक्ष महाराजांच्या मुला-

सारखाच या गिहुया झुजांचा जीव आहे. यांच्यावर कोणाकडून कोणत्या स्वरूपाचे संकट आहे, विचारून घेऊन त्यांना यथा-साध्य मदत करणे आपले कर्तव्य आहे असे मला वाटते.” जयशील म्हणाला.

जयशील ते बोलत होता, तेवढ्यात जवळच्याच एका टेकाड्याच्या शिखरावरून कापरे भरेल असे ओरडणे ऐकू आले. जयशील व त्यांच्याबरोबर इतर सर्व त्या दिशेला वळून पाहू लागले. वहाजारा फूट उंचीची एक विकृत आकृती त्या टेकडीवर उभी होती. तिच्या दोन्ही हातात दोन मोठे दगड होते आणि कंकाचला हातवर केलेले होते. तिच्या कंबरला बांधलेली एक

बळकट सोखंडी सांखळी एका हाताने धरून दुसऱ्या हातात तलवार घेऊन एक माणूस उभा होता.

त्या विकृत आकृतीला पाहतांच सुजांची राणी आणि तिच्याबरोबर तिचे सर्व अनुयायी भरघोर कापू लागले. इतक्यात शेजारी उभा असलेल्या भाणसाने त्या विकृत आकृतीच्या पाठीला तलवार टोचली. विकृत आकृती दगड तसेच धरून मोरडत आजूबाजूला नाचू लागली.

जयशील सिद्धसाधकाला म्हणाला-
“त्या भयंकर प्राण्याला असा नाचवणारा खुजा विसत नाही; कापल्यासारखाच माणूस विसतो आहे. हा कोण बरे प्राणी असावा?”
असे विचारत ही खुजा राणीकडे वळून म्हणाला-“तुम्ही शत्रू म्हणालात ते भयंकर प्राणी आणि त्याला नाचविणारा मनुष्यच ना?”

तो प्रश्न ऐकून राणी थोडी स्तिरबिस्त झाल्यासारखी दिसली. ती रथातून उतरून सिद्धसाधक व जयशील जवळ येऊन उभी

राहली. तिने म्हणाली “महोदय! आता राहणारे आमच्यासारखेच गिहुयाजातीचे आहेत. परंतु ते म्हणतात की त्यांचा वंश यक्षजातीपासून असून आमच्यातून उष्ण आहे आणि म्हणून ते आमची बाब निव्वण करणार आहेत.”

“इतक्या भयंकर प्राण्यांना वश करून घेणारे कधी न कधी तुम्हाला नमविणारच.” सिद्धसाधक म्हणाला.

“अहो महत्काम! तो भयंकर प्राणी म्हणजे वनमाणूसच! त्याच्या करवी आमच्यावर दगड फेकणारा तुमच्यासारखाच माणूस आहे. ते दोघे बघा मारा शिवसांपूर्वीच आमच्या शत्रूकडे जाले.” सुजांची राणी म्हणाली.

राणीचे बोलणे संपायच्या आत तो वनमाणूस मोठ्याने मोरडला आणि हातातले मोठे दगड डोंगरावरून खुजा जातीच्या ओकांवर त्याने फेकले.

(क्रमशः)

राजदरबार

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही तो आडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नंहुमीप्रमाणे मीनपणे स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा, तू आपल्या प्रयत्नात यशस्वी झालास तर त्यापासून तुला जो फायदा होईल तो सोडून देऊ नकोस. कारण काही लोक मेहनतीचे फळ हाती येण्याच्या वेळी ते लायाइन निघून जातात. त्यांचे उदाहरण म्हणून मी तुला विश्वनाथ नावाच्या शेतकऱ्याची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

निवकूट नावाच्या गावी विश्वनाथ नावाचा एक पुढक शेतकरी कुटुंबास जन्माला येऊन मोठा झाला. पूर्वजन्मी केलेल्या पुण्याचे फळ म्हणून की काय,

वेताळाच्या गोष्टी

Fullscreen

127

20 / 68

त्याला संगीताचा नाद लागला व त्यात त्याने चांगले प्राविण्य संपादन केले. ते पाहून त्याच्या वडिलांनी त्याला मनाला येईल तेथे हिडून व वाटेल तो खर्च करून संगीत शास्त्राचा खोल अभ्यास करायला परवानगी दिली. जशातऱ्हेने विश्वनाथाने वीणावादनस प्राविण्य मिळविले आणि घरी येऊन बापाबरोबर शेतीची कामे पाहू लागला. संध्याकाळी घरी आल्यावर आपल्या घराच्या ओटपावर बसून तो वीणावादन करीत गात बसे.

विश्वनाथाचे लग्न झाले. त्याची बायको मीनाक्षी नवरा वीणा वाजवीत इसला की, ऐकायला येऊन बसे व त्याच्या वीणावादनाचे कौतुक करी. संध्याकाळी तो वीणा

वाजवीत गाऊ लागला की त्याचे गाणे ऐकायला त्यांत संगीतशास्त्राचे ज्ञान असलेले प्रौढ लोकसुद्धा असत.

त्यांपैकी अनेक लोकांनी त्याला सुचविले की, तुला संगीतशास्त्रांत इतके प्राविण्य असतांना तू एखाद्या राजाच्या दरबारात संगीत विद्वान म्हणून नोकरी का नाही करीत?

मीनाक्षीच्या मनातही ही तसेच विचार येत. परंतु विश्वनाथाच्या मनात राजाच्या पदरी नोकरी करण्याचा विचारच येत नसे. आपल्या झालाला उधरतिर्वाहाने साधन करून घेणे विश्वनाथाला पसंत नव्हते. मीनाक्षीला ते माहीत होते. म्हणून तिने त्या गोष्टीबद्दल कधीच आग्रह केला नाही.

परंतु तिची इच्छा सहजी पूर्ण झाली. एकदा विश्वनाथ नित्वाग्रमाचे संध्याकाळी आपल्या घराच्या ओटीवर वीणा वाजवीत बसला असता कोणी अपरिचित दोघे जण विश्वनाथाचे वीणावादन व गावण मन लावून शोबटपर्यंत ऐकत बसले होते.

ते दोघे, सांगणून कळले, त्या देशाचे महाराज व मंत्रीच येथे पालटून गायन ऐकायला येऊन बसले होते. त्यांनी विश्वनाथाला आदरपूर्वक बोलावून त्याला चांगली नोकरी दिली. घुरवातीला ती नोकरी विश्वनाथाला कंदेसारखी वाटली. परंतु हळुहळू तो दरबारी लोकांत मिसळू लागला व राजापासून तर इतर लहानथोर दरबारी लोकांपर्यंत त्याची प्रशंसा करू

लागल्यावर त्याला त्या जीवनातही आनंद वाटू लागला.

काही दिवसांनी चित्रकूट गावी रत्न-पुरातून कुंजर नांवाचा एक संगीत विद्वान आपल्या शिष्यमंडळीसह आला. त्याच्या इच्छेवरून राजाने एकदा त्याच्याशी विश्वनाथाचा चढाओढ ठेवली. त्या चढाओढीत विश्वनाथ हारला. कारण विश्वनाथाला संगीतशास्त्राचे चांगले ज्ञान असूनही कुंजरासारख्या असामान्य विद्वानाशी चढाओढ करण्या इतके ज्ञान नव्हते. ही गोष्ट राजाच्या व दरबान्यांचा तजरेंस आली. स्वतः विश्वनाथालाही तसेच वाटले.

तेव्हापासून राजाच्या मजीतून विश्वनाथ उतरला. इतर दरबारी व अधिकारीदेखील

मला

म्हणाला.

त्याने दरबारात जायचे सोडून दिले आणि संगीत साधना करू लागला. सहा महिने तो साधना करीत होता. परंतु त्या अवधीत त्याच्याकडे चवकसो करायलाईतला कोणी आला नाही. आपली साधना पूर्ण झाल्यावर विश्वनाथ रत्नपुरीला गेला. त्याने कुंजरला चढावोढ करायला आवाहन केले आणि त्या चढावोढीत कुंजरचा पराभव केला. कुंजरने अत्यंत आदरपूर्वक त्याला गाढ बालिंगन करून आपला पराभव स्वीकारला आणि विश्वनाथाच्या साधनेची प्रशंसा केली.

विश्वनाथाचा कमी आदर करू लागले. त्यात विश्वनाथाचा एवढाच अपराध होता, की, त्याने इतर देशाच्या एका संगीत विद्वानाबरोबर महाराजांची जपतिष्ठा केली.

अर्थातच तेव्हापासून विश्वनाथाला तेथे राहणे सुखाचे वाटेनासे झाले. ते पाहून मीनाक्षी त्याला एकदा म्हणाली—“तुम्ही एवढे मनाला झालून कां येता? जय आणि पराभव हे देवाधीन असतात.”

“माझा पराभव झाला याचे मला दुःख वाटत नाही. कारण माझा पराभव झाला तो माझ्याहून मोठे विद्वानाच्या हातूनच झाला. परंतु माझ्यामुळे महाराजांची व त्यांच्या दरबाराची अप्रतिष्ठा झाली याबद्दल

विश्वनाथ कुंजरचा पराभव करून परतल्याचे कळल्याबरोबर राजा आपल्या नम्र्मासह विश्वनाथाला भेटायला आला आणि त्याच्या संगीत साधनेची प्रशंसा करून त्याचा योग्य आदर न केल्याबद्दल त्याने त्याच्याजवळ क्षमा मागितली आणि नित्य दरबारात यायला विनंतीसुद्धा केली.

परंतु विश्वनाथालाने त्यांना दरबाराची नोकरी करणे त्याला पसंत नसल्याचे व ती आपल्या गाथी परत जात असल्याचे सांगितले. तो आपल्या गाथी परतला व पुन्हा दिवसां शेतीची कामे करून सायंकाळी संगीत साधना करू लागला.

“राजा, आता या विश्वनाथाला काय म्हणावे? तो चढावोढीत हारला तेव्हा त्याने आनंदाने ती हार कशी काय स्वीकारली? हारण्यात कधी हरकत न मानणाऱ्याला पुन्हा सहा महिने साधना करण्याची व कुंजराला पराजित करण्याची गरज काय होती? किंून आल्यावर राजा खूप झाला असतां पुन्हा दरबारात संगीत विद्वानाची पदवी गृणविषयात विश्वनाथाले नकार का दिल्या आणि पुन्हा शेतीभातीची कामे कां करू लागला? या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून वृ विन्की नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.”

विक्रमादित्य उत्तर देत म्हणाला—

“विश्वनाथ हा संगीतात फक्त प्रवीण नव्हता. तर त्याला संगीताची आवडपुढा होती. त्याने संगीतसाधना केली ती फक्त एक छंद म्हणून. उदरनिर्वाहासाठी ती

शेतीची कामे करी. परंतु राजाची मेहर नजर झाल्यावर संगीत हे उदरनिर्वाहाचे साधन झाले. त्यामुळे त्याला चढावोढीत पराजित करण्यात पुढे येताच त्याला स्वतःचा अपमान झाल्याचे एवढे वाईट वाटले नसले तरी राजाचा अपमान आपल्यामुळे झाल्याचे वाईट वाटले. एवढी महत्वाकांक्षा मनात बाळगून शेतीसाधना वेल्यास अविश्वस्यद मिलवितं येते हे दाखविण्यासाठी आणि संगीताचा छंद आणि प्रयपराजय यांचा परस्परसंबंध काहीच नसतो हे दर्शविण्यासाठीच त्याने कुंजरचा पराभव करून घालविला. पंततर संगीत हे उदरनिर्वाहाचे साधन मानण्यात आनंद नाही की दानसिक शांती नाही हे कळल्यावर तो घरी परतून पुन्हा शेतीभाती करू लागला.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौनभंग होताच नेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

दरबारी सामने

फारूची कथा नांभोज वंशाच्या गादीवर कुमारवर्मा नावाचा राजा राज्य करीत असे तो सर्व विद्यांत असामान्य निपुण असल्याचे आणि प्रजावृत्ताच्या कामात ही असल्याचे अद्वितीय मानेत असे.

एकदा त्याचा बायको कपूरबल्ली त्याला चिरविण्यासाठी धडेत म्हणाली- 'वारस म्हणून राजा होण्यात काय भूषण आहे?' स्वतःच्या क्षौर्यसाहसाने राज्य मिळविण्यातच खरा पराक्रम आहे! राणीने ही गोष्ट फक्त धडेतच म्हटली होती तरी कुमारवर्माच्या मनाला ती फार लागली त्याने आपला शेरपणा राणीला पटवून देण्यासाठी त्याने चढाओढी करण्याची व्यवस्था केली.

त्या मामत्यात भाग घेण्यासाठी दूरदुर्लभ तरुण शूर पराक्रमी युवक राजधानीत आले निरनिष्ठ्यात तऱ्हेचे सामने झाले आणि त्यात प्राविण्य दाखविण्याच्या

रक्षिते व नागिनोपिके मांडण्यासाठी जय्यत तयारी करण्यात आली.

कुमारवर्मा खड्गयुद्धात प्रविष्ट शस्त्र विष्णाच्या रामराजा नावाच्या तरुणाला शालवून म्हणाला- आपल्या देशात खड्गयुद्धात सर्वश्रेष्ठ हाच ठरला नाही का?

सर्व प्रजा म्हणाली- 'होय महाराज!'

तरुणाने तें तरे की खांदी हे मी पाहणार आहे! असे म्हणत स्वतः कुमारवर्मा त्याच्याशी खड्गयुद्ध करण्यास मित्र झाला सर्व आश्चर्यचकित झाले कुमारवर्मा व रामराजा दोघांचे बराच वेळ द्वंद्वयुद्ध झाले शेवटी रामराजाने कुमारवर्माच्या हातातली तलवार पाडली कुमारवर्माचा चेहरा झाडकून उतरला.

हतक्यात निर्णायक पुढे येऊन बाहेर केले. रामराजाने नियमाविरुद्ध खड्गयुद्ध केले आहे' नंतर रामराजाला दूर भेलावून

रामराजा कुमारवर्माच्या जवळ येऊन म्हणाला- 'अमु आपल्या समोर तुम राहण मला शक्य झाले नाही म्हणून मी खड्गयुद्धाच्या नियमाविरुद्ध युद्ध केले आणि आताच शेर पुन्हा द्वंद्व खळाय म्हणतो.

ह्यातल्यात राम कुमारवर्माच्या हातात म्हणून ती त्या गोष्टीस कबूल झाला या संपेस कुमारवर्माने द्वंद्वयुद्ध नुसले झाल्यावर रामराजाच्या हाताची तलवार उडविली इनाम राजाला मिळाले.

साहित्यचर्चेत सर्वांचा पराभव करून वाजक्यपद पटकावणाऱ्या विद्यानाथाला राजाने आव्हान केले दोघे चर्चा करीत असता निर्णायकांनी विद्यानाथात चर्चेत व्याकरणाच्या वृत्ता कळ्याचे सापून राजाला इतान मिळाल्याने बाहेर केले.

या एका चढाओढीतच नव्हे, तर प्रत्येक क्षत्रात राजानेच सर्व इनाम पटकाविली अज्ञाततेने त्या वर्षातीलच नव्हे तर लागो- लागत पाच वर्षे जे सामने झाले त्यांत सर्व क्षेत्रात राजानेच सर्व इनामे पटकावली त्याने ती गोष्ट फुगारक्या मारून आपल्या बायकोला सांगितली तेव्हा ती फक्त हसली व काहीच बोलली नाही.

अध्वतरी कुमारवर्माला एक वाईट बातमी कळली. त्याचा शेर नावाचा

मंत्रो राजाच्या विरुद्ध एक कट करीत होता त्याचा कट जवळजवळ पुरा होत आला होता कोणत्याही क्षणाला तो कुमारवर्माच्या धाजूला लागून ग्रादीवर बसायला सिद्ध होता.

ती गोष्ट कळल्यावर कुमारवर्मा आपल्या बायकोला बरोबर घेऊन देश पालटून गुप्तमार्गाने राजधानीबाहेर पटून गेला आता राजा सामान्य माणूस झाला असल्या कारणात मंत्र्याने निर्गुह्यतपण स्वतःचा राज्याभिषेक करून घेतला.

कुमारवर्मा व कपूरबल्ली एका दूर कोपऱ्यातल्या खडंगावात नावे बदलून गरीबीत राहिले. स्वतःच्या पोटापाखा-

साठी त्यांना काराडकष्ट सोसावे लागेल प्रजवरोध रद्दचे लागल्याने प्रजेचे सुखदुःख शरजा वगैरे सर्व राजाला चांगले कळू लागले कारण आजपर्यंत त्याला वाटले होते तशी प्रजा सुखी तसून कष्ट सोशीत असल्याचे त्याला प्रत्यक्ष पहायला मिळाले आजपर्यंत प्रजेवर अत्याचार व अन्यायचे होते राहिले हे त्याला चांगले बळले

या वर्षीसुद्धा शरवर्षाप्रमाणे सामने होणार हे ऐकून त्याला पुन्हा उत्साह चढला. परंतु त्यावर्षी तरुणांत उत्साह नसलेला पाहून त्याला फार आश्चर्य वाटले त्याने पुष्कळांना त्याचे कारण विचारले तेव्हा ते म्हणाले— 'कसाला हो हे सर्व

सामने' कोणत्याही शेतात चढावोड होतो तरी दक्षिण राज्याचा तर मिळणार!'

आपल्या प्रतिभेचे प्रजा कर्तृक करीत आहे, जसे कुमारवर्माला वाटले आणि भैरव गादीवर आहे, त्याच्यात मंत्रणा देखून आणि फट करण्यात प्राविण्य असले तरी कोणत्याही चढावोडीत भाग घेऊन चढावोड जिंकण्याचे सामर्थ्य कोठून असणार? असा विचार करून कुमारवर्मा सर्व इनामे मिळविण्याच्या विचाराने राजधानीकड जायला निघाला

निरनिराळ्या शेतात तरुणांचे कौशल्य कमी पडल्याचे पाहून कुमारवर्माला फार आश्चर्य वाटले सर्व देश सगळ्याच्या साम्या झाला होता कुमारवर्माने अनेक शेतात चढावोडी जिंकल्या

सर्व शेतांत चढावोड जिंकण्याच्या भैरवने राजा म्हणून आह्वान केले कुमारवर्माशी त्याचे खड्गयुद्ध झाले कुमारवर्माने काही क्षणात भैरवला निशस्त्र करून लगेच निर्णायक झाले व त्यांनी कुमारवर्माने खड्गयुद्धाचे नियम भंग केल्याचे सांगितले आणि कुमारवर्माला बाजूला बोलवून घेऊन जाऊन म्हणाले 'सुर्वा ते इंदुमुद करतो आहेस ते कोणाशी, लक्षात आहे का? ते एका व्यक्तीशी नसून एक गादी अधविणाऱ्या राजाशी आहे, ते भैरव

व सिंहासन मूर्धन्य आहे त्या सिंहासना समोर हार मानावयाची आहे, तेव्हा महाराजांची कबर माव आणि पुन्हा इंदुमुद करून आपली हार स्वीकार कर नाहीतर तुझ्या जिवाला धोका आहे, समज'

निष्पत्त्या होऊन कुमारवर्माने त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे करून दुसऱ्या खेपेस भैरवला इंदुमुदात जिंकू दिले

तो घरी परत आल्यावर गावकऱ्यांनी त्याला विचारले काय झाले रे? सर्व शेतात भैरवच जिंकला की नाही? माव सांगी व राजधानीपर्यंत मेला होतस का? तुला इनाम मिळवायचं असेल तर तू राजा शांत पाहिलस'

भैरवच्या राजवटीत प्रजेवर अत्याचार

नित्य वाढतच चालले होते ते पाहून कुमारवर्माने देशभर भ्रमण केले आणि उत्साही आणि खुर व साहसी तरुणांना त्याने आपल्याकडे घळपून तरुणांचे एक गुप्त सैन्य तसे केले. त्या सैन्यात कोणाला सेनापती नेमावे यासाठी सामने झाले धनुर्विद्या खड्गयुद्ध झालाफेक शस्त्रादी युद्धकलेच्या अनेक तऱ्हात चढावोडी झाल्या त्यात कुमारवर्माच जिंकला आणि सेनापती निवडले गेले

पुन्हा गादी मिळविण्यासाठी कुमारवर्माने जय्यत तयारी केली.

दुसऱ्या वर्षी ये सामने झाले त्या वेळी कुमारवर्मा आपले सैन्य वरोवर घेऊन गेला

व त्यान पुढाविशीं सगळें असल्या सवें क्षात बाय वडन राजकुमार मळविलें. भोरवन त्याला ल्हणयुद्ध करण्यास आप्णान केळ. कुमारबर्मान अगदी सहजी भोरवच्या हातांतली तलवार उडविली आणि आपली तलवार भोरवच्या छातीवर ठेवून तेचें जमलल्या लोकांस म्हणाला— "हा दुष्टानें मला मार करण्यासाठी कड केल्या हाता परंतु काही स्वामिभक्त अंतःशायींनी मावय केल्यामुळ मी याच्या हातावर तुरी देऊन निसटलों. मी तुमचा पूर्वोद्या राजा कुमारवर्मा आहे हा भोरव प्रजेचें स्वतःच्या मुळासारखें पालन करीत राहला असता तर मी या भानगडीत पडलों नसतां परंतु प्रजेच्या हिनासाठीच मला आज पुढें याचें लागलें मला तुम्ही आपला राजा म्हणून स्वीकार करायला तयार आहां का? की सिंहासन परत मिळविण्यासाठी मी युद्ध करूं?" असे विचारित त्यान आपला नकली वेष काढून फेकून दिलो.

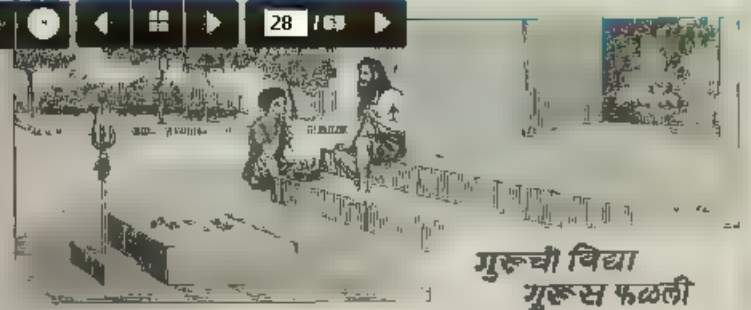

द. [Full Screen] 127 आणि कुमारवर्मानें भोरवचें म्हणलें. कुमारवर्मानें त्याचें सिंहासन परत मिळालें.

कथें शकला राणां आपल्या तवसाळा म्हणाली— "तुम्हीच कुमारवर्मा आहां हे शेत्याला कळलें असतें तर तुम्हीं नेव्हाच पुन्हां गादी मिळवू शकला असतां "

हा खंयस मी राज्य मिळविलें तें राज्य म्हणून मिळविलें तसून स्वराज्यांत मिळविलें आहे. बातां मला माझ्या स्वतःच्या बळावर विश्वास झाला असल्या कारणान स्वतः जालाविल्ल्या राजाओदीन मला माग घेण्याची गरज राहिली नाही " कुमारवर्मा म्हणाला.

ततर त्यान प्रजेवरोबर गद्दज मिळविल्ल्या अनुभवाच्या आधारे प्रजेच्या मुखसार्थीसाठी काम करावया सूरवात केलें. त्यान सामन्यात स्वतः भाय न येनां नकालात प्राप्तिद्वार दिल्यामुळ कलंगगर तरुणमंडळी पुढें जाली.

गुरूची विद्या गुरूस फळली

यादवपूर नावाच्या शेतो गांव नावाचा एक उडोणटपू तरुण पुत्रक रहात असे त्या गावात दुर्गाबातेचें एक देऊळ होतें. देऊळांतल्या गुरूबाबाचे नांव होतें शंभुभट. त्याची नजर एकदा गोधूवर पडलें कारण शंभुभटाच्या गोधुवारच्या उडोणटपू आकाशवृत्तीवर राहणाऱ्या प्राण्यांची फार गरज होती.

ते गरज थोडे मागामळेंलें होतें तेव्हां गावकरी प्रत्येक लहानयार आधीव्याचीसाठी देवीला नवस, करीत म्हणून शंभुभटाला प्राप्ती भरपूर होत असे.

परंतु त्या गावात काही दिवसांपूर्वी बऱ्याच सुधारणा झाल्या. शिवराय पिकें चांगली निघाली आणि सरकारनफें औषध पाण्याची उत्तम व्यवस्था झाल्या कारणानें रोगराई कमी होत गेली. त्यामुळ देवीच्या अनुग्रहाची तेवढी गरज भासत राहिली.

आली त्याच बरोबर शंभुभटाची प्राप्ती देखील कमी होत गेली.

तेव्हां लीकांच्या मनात देवाची भीती पुन्हां वाढविण्यासाठी शंभुभटाला गोधुवारच्या आकाशवृत्तीवर राहणाऱ्या तरुणाची गरज फार जादू लागली म्हणून शंभुभटानें गोधुवार बोलावून देवीच्या मक्तांनी आगळेले तेव्हां बरीच खूप खायला घालून आणि मधून मधून त्याच्या हातावर वार घेसे ठेवून त्याला आपला पिढू कडून घेतले.

एकदां शंभुभट गोधुवार म्हणाला— "हे बंध रे गोधुवार, मी सांगतो तसें तू कर, म्हणजे तुला जे वाईट नांव आहे ते पुसून निघेल आणि लोक तुला आदर करू लागतील. मीं योजलेली युक्ती यशस्वी झाली तर तुला नियमित पगार सुद्धा देईन "

शंभुभटानें ठरविलेली युक्ती म्हणजे एक नाटक होते. जोवून ते बोंग करून

पुजाऱ्याची मुक्ति थरास्वी करून दाखविण्याचे वचन दिले

साध्याकाळी घरी झाल्यावर गोपू एकाएकी फंफरे आल्यासारखा वंगुड होऊन पडला. आर्क्षाप मुलाला पित्त झाले की काय म्हणून बाबल गोपू एकदम उठून बापावर कावल्यासारखा भावून दात ओठ विचकावून आरडत म्हणाला. 'तुला खाऊन कच्चा मिळून टाकतेन'.

वाटन जाणारेखणारे लोक तेथे जमा झाले आणि म्हणू लागले 'या मुलाच्या अंगात आत्म्यासारखे दिसते आहे!'

पुजारी हातात हाथाच्या दोन डहाळ्या घेऊन अंजुन कोणाला तरी हाक मारून

विषा
माझे जाई?

गावने शमसुटाची शेडी पकडून एक घबका देत विचारले 'मूला! तू मला अंजुनसले नाहीस का?'

पुजारी जमिनीवर आबळला. लगेच उठून साप्टांग तमस्कार करून म्हणाला- 'माते! तूच का? क्षमाकर! चुकलो काय भरतो!' म्हणत तोंबत मास्किन बेऊ लागला. 'साऱ्या गावावर नांगर फिरवीत मी उपाची आहे. गोपू म्हणाला.

'तुला उपाची ठेवणार नाही माते' दामा कर आम्हां सर्वांना! पुजारी म्हणाला. 'तर काही वेळाने गाव शुद्धीवर आल्या-सारखा दिसला. ताडावर पाणी शिपट्यावर सोपेतून जगा' झाल्यासारखा सर्वांच्याकडे पाहू लागला.

हे नाटक अर्थे शुभ नाही. गावकरी देवीला वावरून तिला खूब करण्यासाठी निरविराळे आहार पदार्थ, शिषा, फळ-फळावळ दक्षिणा वगैरे आणून देवीसमोर ठेवू लागले. संसूनटाचे हे नाटक यशस्वी झाले. देवीचे जगात आत्म्यामुळ गोपूचा गावात आदर वाढला. तो दररोज संध्या-काळपर्यंत देवळातच राहू लागला आणि पुजारी येई ते जाणून घरी देऊ लागला म्हणून गरातदेखील त्याचा मान वाढला.

गांवकऱ्यांच्या देवीवरचा विश्वास वाढत गेला. अरवेक गावकरी दररोज देवीच्या दर्शनाला येऊन देवीसमोर हाडूळ, फळे, किवा आण दानआण ठेवू लागला. हा बदल गोपूला आवडला नाही.

तो पुजाऱ्याला भेटून म्हणाला- 'वायुदं मी देवी अंगात यण्याचे माग कधी करणार नाही. पुजाऱ्यान त्याला जास्त पैसे द्याऱ्याला लोभ दाखविला. परंतु तो हो' 'ता करू लागला.

परंतु शत्रूभटाने दुसऱ्याच डाव टाकला. म्हणाला- 'तर मस मी अंगात आल्याचे माग करता. तू कर्तुडिवाच्या डहाळ्या घेऊन यायच सोम कर'.

गापू थोडा नरमला कारण पेसे कुकटान मिळणार ना. परंतु त्यात भनास एक गोष्ट ठरविली. हे नाटक चालू असता आपल्या घरच्या लोकांवरच आधीच्यावीची बीडा आली तर आपल्या नाटकाचे गुपित घरच्या लोकांना सांगत टाकून मोकळे व्हायचे.

पुजाऱ्याला आणखी एक नवीन गोष्ट सुचली. गोपूत पहाट दिवू लागायच्या आत देवळात येऊन देवीच्या आड लपायचे आणि कोणाला न दिसणारी दोरी ओढून, भक्त लोके येतील तेव्हा वार उफडत्यासारखे

दाखवायचे. दार अगल्या बाप उघडते वाह हे कळल्यावर लोक दुर्गामातेला आणखी जास्त नंबव, दक्षिणा वगैरे आणून देतील असे त्याला वाटले.

पुजाऱ्यान ती युक्ती गोपूला सांगितली ती युक्तीदेखील यशस्वीपणे वार पडली. गावकऱ्यांच्या मनात देवीवरचा अंधविश्वास जास्तच वाढला. त्यांनी कामघदा सोडून दिला आणि देवीचे भजन करू लागले. गंताची काम टाकून ते देवळातच जास्त वेळ राहू लागले.

अशातऱ्हेने गावावर आलेल हे नवीन संकट गोपूच्या लक्षात आले. या सर्वांना कारण पत्त्याचा स्वार्थ आहे, हे त्याला

चांगले कळले त्याला पुजाऱ्याचा भयंकर राग आला. त्याला स्वतःचाही राग आला. हुसऱ्या विवशी वार आपोआप उघडण्याचे बंद झाले. भावकरी देवीचा कोप पुन्हा कां झाला मुता, म्हणून काळजी करू लागले. पुजारी मनातल्या मनात गोपूला शिब्या देऊ लागला.

गोपू पहाट उठून कडुलिंबाच्या मोठ-मोठ्या डहाळ्या घेऊन आला. पुन्हा देवीचा काही कारणाने कोप झाला आहे असे दाखवून पुजाऱ्याने पुन्हा अगत आल्या-सारखे बडबडायला मुरवाव केली आरडू लागला - 'सर्वनाश करीत सर्वे पिके जाळून भस्म करीत मला घोटभर तेंवेल मिळाला पाहिजे!'

गोपूने कडुलिंबाच्या डहाळ्यांनी पुजाऱ्याला झोडपायला सुरवात केली. कडुलिंबाच्या डहाळ्यांमधून काही कांटे असलेल्या झाजरीच्या डहाळ्या सुटा होत्या. पुजाऱ्याच्या अंघाला भयंकर झाज सुटली, तो आगशी मोठ्याने ओरडू लागला.

म्हणाला - 'उत्तरास की ताही? राग सोडून जातस की ताही? राग दिवस तुम पाट भरायला भावकऱ्यांना आणखी काही काम ताही का? त्यांनी उपावी रहावे का?'

पुजाऱ्याला लगे जीव झाले अगत येण्याचे सोंग अगशी येने की काय वाटले मोठ्याने ओरडला जाता जातो आणि खरोखरच वस्तुद्ध होऊन पडला.

गोपू भक्तांना म्हणाला 'देवी गाव सोडून निघून गेली आतापर्यंत गावाची शिबारा पर करून गेली असल आपण आपापली कामे करीत राहू तोपर्यंत तो आपल्या वाटला जाणार नाही.'

देऊळ ओसाड पडल आणि गाव सुधारले त्याला फार दिवस लागल नाहीत.

पुजाऱ्यान शंवात काम करायला मुरवात केली. आकाशवृत्तीवर जगणारा गोपू देवीला पळवून लावणारा शूबीर म्हणून प्रसिद्ध झाला.

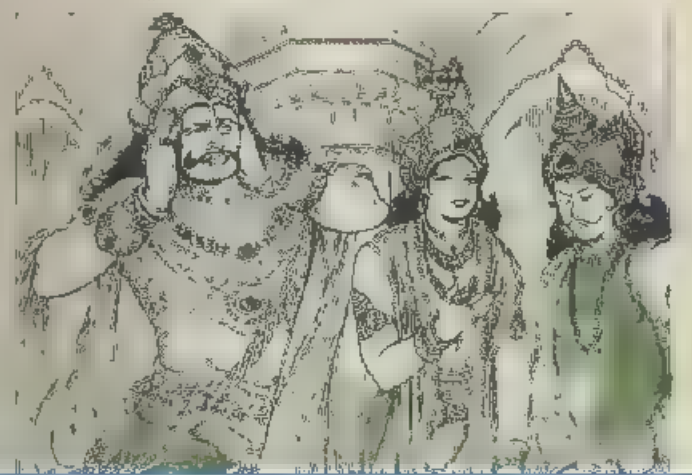
दातृत्व

अभयपथ सध्या वरून उभर ताते पुन दानधर्म केला त्याचा दान धर्माला को भागव्या-भावाला दाना जगण पुन रेखा झा डे वनेक दाना व चा जगण व तुवाचा श्वे घडला.

ए वरून आल्यावर श्रीकाश मकरा धर्मगामने वरून गेलाले दादाय वध्या! वरिगावने वरवशान येला वधान ओडण्यात येव पुकरने भाविपथ केळ पण उम राजाची विव गुणकुडा कला मही दहशत वृणाल धर्मराताची अ वरून वरून गेली म्हणला 'दे धर्म व जेहेन काय धर्म पुणाल काहीही नथी दान दान नमेल वरुन दानधर्म गला केला आहे.'

इतिराजाने कालावर हाथ वरून व म्हणाला - 'किती वाईट गोष्ट केली! दानधर्म कळने वाईटपण मिळालेला इतके लोच काय काय असू शकल? माझा दानधर्म मी दानधर्म करतो असं स्वतः म्हणत काणा गेली का? सर्व माझ्यामागशी व आहेन!'

ते दाका वरून धर्मराताची माने वाने आली.

सतीपूरचे गावकरी

सतीपूर गावचे गावकरी सतीच्या कामात फार हुशार म्हणून प्रसिद्ध होते. परंतु त्यांचे जीवन सुखाचे नव्हते. कामे सतत त्या काळात काय किंवा लावणीच्या दिवसांत काय त्यांना घनीमानी शेतकऱ्यांकडून कर्जे काढावी लागत म्हणून त्यांच्या समाजे कळ हाती सावण्या वेळी त्यांना कर्जे फेडण्यासाठी ते सर्व क्षर्षी घालावे लागे. त्यांच्या या दारिद्र्याचा खेड त्यांना कधीच पचवण्या मिळाला नाही.

जुगलप्रसाद गावाचा एक मोठा धीमंत जमिनदार होता. त्याला सततच सभा कोणीच नव्हता मूलबाळ नव्हते की दुसरा कोणी तलेवाईकही नव्हता तरी त्याला पेशाचा फार लोभ होता चार वेळे खर्च करायचे म्हणजे आपला जीव जती की काय असे त्याला वाटायचे.

त्या गावस आणखी दोघ श्रीमंत गृहस्थ होते परंतु ते जुगलप्रसादासारखे श्रीमंत नव्हते ते गरीब शेतकऱ्यांना कर्जांना पैस व घान्य जरीरे देत व आणि राज वसूल करताना अन्नाच्या सन्ना व्याज आकारून पैसे वसूल करत.

गावकरी अधिष्ठान निरक्षर होते त्यांना त्यांचे काम वेढ पते होते गावातल्या सोनराचा मुलगा गोपाळ सतीपूर पाहून तीस मेलानर सरालत्या एका शहरात विद्याभ्यास करीत असे त्याच्या चुलत्याचे तेथे सराफीचे दुकान होते शहरातच वास्तव्य राहणे सामान्यकारणाने त्याला जगाचा अनुभव बराच होता आपल्या गावातले लोक कर्जे काढून किती कष्ट सहन करीत आहेत, हे त्याला दिसत होते त्याला त्याबद्दल फार वाईट राट गावकऱ्यांचे कष्ट तरीच अधिक योग्यता,

वरून गेल्या होत्या त्याला त्याच्याविषयी थोडी थोडी माहितीसुद्धा झाली होती.

शहरात गोपाळचा गंगाधर नावाचा एक मित्र होता त्याचा मोठा भाऊ इंद्र हा एक समाजसेवक होता गोपाळकडून त्याच्या गानातल्या गावकऱ्यांच्या आर्थिक दुरवस्थेविषयी ऐकून तो म्हणाला "एक सहकारी-संस्थे स्थापन केली तर तुमच्या गावातली स्थिति सुधारेल, परंतु शुरुवातीला थोडे मांडव लागेल.

'मांडवच देऊ शकणारे सावकार गरीब प्रजला जळसारख पिळून काढीत आहेत ही सहकारी संस्था काढली तर त्यांचा भेदा बंद नाही का पडणार?' गोपाळ म्हणाला तसं असेल तर तुम्हा गावकऱ्यांना या आर्थिक सुकटातून मुक्ति मिळणे अपाव्यम्!" इंद्र म्हणाला.

जुगलप्रसादप्रामाणा आपण बळव शकला तर काम होईल ते सावकारी करीत नाहीत परंतु आम्ही मोठे विस्कू कडवीचुवक गोपाळ म्हणाला.

इतका वेळ त्यांचे संभाषण ऐकत युकाच्याने बसलेल्या गंगाधरने विचारले - 'तुमं ते जुगलप्रसादप्रामा म्हणालास त्याच' जुन्या गोष्टीवर विश्वास म्हणजे संभवित्वात् काय होय?'.

"खेडेगावात राहणाऱ्यांचे संभवित्वात् बरच तर चालते!" गोपाळ म्हणाला.

"सरमग मला माहिती आहे ती जाणू करून त्यांच्या मनात विश्वास उत्पन्न होईल असे करितो येईल त्यांना भेटले पाहिजे केव्हां तरी." गंगाधर म्हणाला.

एके दिवशी गोपाळ गंगाधर आणि इंद्र सायकलवर असून सतीपूरला निघाले आणि काळोख पडू लागण्याचा सुमारास त्या गावी पोचले. रात्री गोपाळच्या घरीच मुक्तामाला ते राहले.

दुसऱ्या दिवशी इंद्र एका ज्योतिष्याचा वेष करून गावकऱ्यांचे हात पाहून त्यांना गावे भविष्य सांगू लागला त्याला दस्त-

रेवा बघण्याची ओडी माहिती होती म्हणून त्याने सांगितलेल्या गोष्टी ऐकून गावकरी चकित झाले ही गोष्ट जुगलप्रसादपर्यंत पोचविण्याचा कामगिरी गोपाळन बजाविली. जुगलप्रसाद इंदकरांचे धावतच आला आणि आपल्या हात पुढे करून बसला.

इंद त्याला म्हणाला—“तुमचा हात मी मनीसमोर नाही पाहणार. तुमच्या घरी येऊन पाहीन.”

गोपाळने त्यापूर्वी एकदा गावात येऊन ग्वामाठी आतंथक नी तयारी करून ठवली होती. त्या दिवशी संध्याकाळी इंदबरोबर गोपाळ व गंगाधर जुगलप्रसादच्या घरी गेले. इंद जुगलप्रसादचा हान पाहून म्हणाला—

“सगळ्यांच्या म्हाणानी तर वाटतच काय पण विचित्र झाले पहा लक्ष्मीचा अनुसृत जवळ नाही अमणारावरच हावा काबाड-कण्ट कारणाच्या गर्विकांक तो कुतूहलाने पहात नाही. आजच तुम्हांला समजावे स्पष्ट दिसते आहे.”

नंतर जुगलप्रसादचा हान आत्म नक्ष देऊन पहात इंद म्हणाला—“तुमच्या भावा गत आगमय दिनाच्या कोपऱ्यात एखादे आंब्याचे आडे काढे का?” त्याच्याजवळ एक बाग्याचे सार असले पाहिजे त्याच्या सार्या चावोच रुपये पुरत ठवलेले नक्की सापडतील खणून घेऊन या.”

ते ऐकून जुगलप्रसाद उत्तुंगतेने कधीच फावडे घेऊन त्याजवळी एकदाच गेला.

तो परत याच्या आन गंगाधर एक कांचेचा प्लास घेऊन खोलीत एक कोपऱ्यात चौंरंगावर तो ठवून एक टिक करावला नयार हाऊन बसला.

धर्त्या तासाभरात जुगलप्रसाद एक महके बळून परत आला. त्यात ते इंदच्या ममोर आणत ठवड इंदने स्व मडक्याच्या तंदावरच सीकवंद आंकेण फार वाळडी पुढेक पाडून मडकं जमिनीचे उपड केल. डकण्डीनून जणकाही आनंद काढून तवेवरील विवटाळीसत गणी हापाचे रुपये पश्चम्यवर हात जुगलप्रसादचा चंद्रा

तुमच भविष्य खरोखरच अद्भुत आहे खरे!”

ते रुपये गोपाळन आपल्या चालत्याच्या दुबानातून मागून रमायनात स्वच्छ वृद्धन सकचकीत करून घेऊन आला होता. ते त्यात मडक्यात ठवून आकषा सोलवद करून लाडून ठवले होते. पंधरा दिवसांपूर्वी तो आपल्या गावा मुद्दाम त्या कामासाठी आला होता त्यावेळी ते मडके त्यात आलसीच्या जागी पुरत ठवले होते.

इंदने पुन्हा जुगलप्रसादचा उजवा हात पाहून म्हणले—आणखी एक मोष्ट तुम्हांला सांगायला हवी. तुम्ही तिजोरीत ठवलेले सर्व घन तुम्हांला कळू दिव्याशिवाय पळूत

याच्या तयारीत आहे. ते घन असे कैदेत पडून रहायला तयार नाही. तुम्ही तांबड-तोव वाळजी घेतली नाही, तर ते तुमच्या हातावर तुरी देऊन केव्हा कोठे किधून जाईल, कळणारमुद्या नाही.

जुगलप्रसादने त्या बोष्टीवर त्याचा विश्वास बसत नसल्यासारखे इंदकडे पाहिले.

“माझ्या बोलण्यावर तुमचा विश्वास बसत नाहीसे दिसते आहे. एक काम करा. तुम्ही आपल्या तिजोरीतला एक रुपया काढून आणून त्या माणसाला द्या.” असे म्हणत त्याने गंगाधरकडे बोट दाखविले. जुगलप्रसादने वरात जाऊन तिजोरीतला एक रुपया काढून आणला आणि गंगाधरला

दिला. गंगाधरने तो चौरगावरेच्या ग्लासात टाकला.

"तुमच्या तिजोरीतल्या पैशांचा पराक्रम पहा योडा" ईइ म्हणाला.

"तुमच्या क्षणाच्या क्षया हातू सगला आणि भ्रष्टाचाराने पडण्याची खटपट करू लागला तो ग्लासात थोडा बर चढल्या सारखा झाला आणि पुन्हा आली पहला नजर तो ग्लासात उड्या मारू लागला.

जुगलप्रसाद आश्चर्याचकित होऊन डोळं पाडून लपटाकड पहान राहला. लगेच त्याने काही वेळ विचारलं- मग माझ पैसं पडून जाऊ नयन यासाठी काय करावे म्हणतां?

"गरीब शेतकऱ्यांला चांगल्या मुद्दतावर मदत करा," ईइ म्हणाला.

"मी इतर लोकप्रमाणे व्याज घेऊन कर्ज देणार नाही. मग आपली कोपली मदत करू म्हणतां?" त्याने विचारलं.

"एक काम करतां येईल तुम्हांला. हा गोपाळ तुमच्या भावातलाच आहे ना? शिकला सुवरतेला आहे, विद्वान करण्या

योग्य आहे. तुमच्या भावाला काहीतरी काम देईल त्याला विचार, तो सगळे तुमच्या पैशांचा उपयोग चार जणांच्या साहाय्याच होऊ शकला तर ते तुमच्या हानानून निसटून जाणार नाहीत" ईइ म्हणाला. गोपाळच्या सल्ल्याने सतीश्वरला एक सहकारी संस्था स्थापन करण्यासाठी आवश्यक धन जुगलप्रसादने दिले. कमी व्याजात गरीब शेतकऱ्यांना त्यांना आवश्यक असलेले धन सहकारी संस्थेतून मिळू लागले. गावची उत्पत्ती झाली. गावकरी सुखी झाले आणि गावकरी करणार्यांचा धंदो बरे झाला.

परंतु गंगाधरन काचेच्या ग्लासात टाकलेल्या क्षया कसा नाशिला? त्याच्या जवळ अगदी बारीक व अत्यंत चटकट काळा घागा होता. त्याच्या एका टोकाला मेण चिकटवून लावून तो प्लागान टाकला होता. चाखाचे दुसरे टोक गोपाळच्या हातात होते. काळोखात जवळून पाहूनसुद्धा तो धागा दिसत नव्हता. गोपाळन तो क्षया हलवत होता.

शत्रुकृप फेडले

एका गावी रामू आणि श्यामू जेजारीलेवाही रहात असत. त्या दोघांचे परस्परमधी हाडवेर नेच विकतांपासून होते. बर ते विस्तारासारखे जातल्या अगळ पुढेवत असते. कोणाचे कर्ज आणि हातूच दोन्हीचा वेबद होईपर्यंत भाणधाला स्वस्थ चितता नसते. म्हणून हे दोघे परस्परामा काढा कसा काढावताच याच विचारात नेहमी असत.

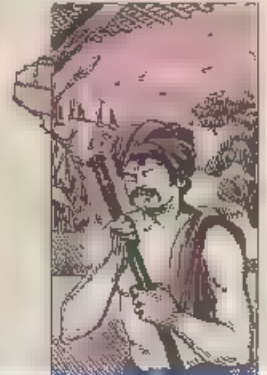
एकदां रामूच्या दोन बकऱ्या दोघ्या तांगून जेजारी असलेल्या श्यामूच्या परसात फिरल्या आणि भाजीची व फुलझाडांची रोपे त्यांनी खाऊन टाकली. श्यामू हातका क्षतापला की त्याने दोन्ही बकऱ्यांना कापून त्यांचे कापडे काढले व ते रामूच्या परसात टाकून दिले.

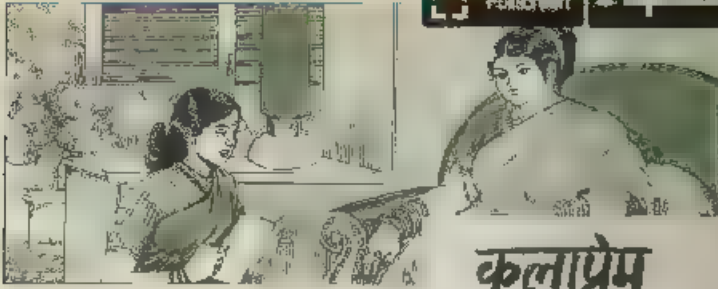
त्यानंतर काही वेळाने रामू एक पहाट घेऊन श्यामूच्या घरी गेला. ते पाहून श्यामू एक पांढके घेऊन भासमादीच्या तऱारीने आला.

परंतु रामू हातेपणे म्हणाला- 'क्षमा कर बाबा. श्यामू! माझ्या भिष्काळजीपणामुळे बकऱ्या तुझ्या परसात फिरल्या आणि त्यांनी हवे नास केला. मी पुन्हा जमीन खणून काढून रोपे लागून वेले.'

श्यामू ते ऐकून लज्जित झाला. म्हणाला- "रामू! बूक भाजी झाली बाबा! रामू न बाबलेल्यामुळे मी तुम्हाला जबाबारीचा जोड घेतला. क्षमा कर मला.

परस्परामाचे वेर त्या क्षणाला संपले.

कलाप्रेम

भोमू यांच्या पाटलांच्या घरी गडो हाता पाटलांच्या परात एक झोपडं हात त्यांत तो रहात असे त्याचा आवाज गाऊ होता तो गात गुणगुणत परातमी सर्व कामे करीत असे

पाटलोणवाडी एक दिवशी त्याला जवायला हाकीत अमना म्हणाल्या--' काम रे भोमू किती दिवस असा एवढा राहणार?' म्हात्री चांगलीशी मूकशी पाहून लल्ल का नाही करत पत?

भोमूच्या मनात पुकळदा लग्न करण्याचा विचार आला परंतु लग्नासाठी विचारपूस करायला मुलगी पहायला वगेरे त्याला वेळच मिळत नव्हता. म्हणून तो भायकिलीला म्हणाल 'भायकिली मांगून एक आठवडा भगाची सुट्टी देवा लागत करून घेत'

पाटलांनी त्याला मुट्टी दिली भोमू चार गावे फिरला आणि एका चांगल्या

मुलगी पाहून निवचामा रत्न उमरा म्हाला घेऊन आला तिचे नाव उषा वडकला सर्व लिला कला म्हणून हाच पारीत

कलेत तसा साक्षा विचारपूस केला तसला मुली तिच्या जन्मत लग्नाच्या भाषत जात्यावरच्या काळाच्या वडकला व वडकाल श्रिया वगळ करून घेत , त्या उन्हाळा मुक्त जाळा पावसाळा आला आमाळ भक्त आले विरत नमन त्यांच्या काणाच्या घरी लग्न रात पाळ किवा सणवार आले की ती खडनाच्या भाषत गाणी लिही ती गाणी गावले चांगले व न्याच्यातला भावदेखील चांगला असे

पाटलोणवाडीला कला फार आवड शिवाय ती गाणी अक्षय मिळत म्हण त्या तर त्याला फारच आवडत कलामुद्धा तयोन आली किवा गाण प्रथम भायकिलीला म्हणून एकरी पाटलोण कल चांगला

गांग म्हणून शेजारां जारच्या व यकला कला फार आवड लागली

ते पाहून भोमूच्या एका मित्राच्या मनात मत्सराची मडकला कदाचित त्याच्या वायकाची कोणीच वावाणणी करीत नव्हते

तो एवढा भोमूला बटून म्हणाला - ' कायरे, तुम्ही वायका म्हण छान भोव्या व गाणी लिहिते?' तुला पॅन्सिलमुद्धा घेता घेत नाही आणि तू आपल्या वायकोला अस वाच्यावर मंडलेम तर पुढे पुढे ती तुला विचारपूस मुद्धा सोडून देईल सक्षार कामे करणारी वाई कविता लिहिते का? जारजणासमोर ती वाचून दाखविते का? नाईमानसाला हे शोभते का? त्याने भोमूला जणुकाही सावध बोल

वापत्या मित्रात आपल्या दिनची सूचना केली आणि रयात व्यायक गांणो खऱ्या आहेत अस भोमूला चांगल तो घरा परतला नमकी त्यावेळी कला कोणत तरी गाणं लिहीत होती

'सकाळ सध्याकाळ वेड्यामारक्या न्या ओव्या आणि गाणी नाही लिहिल्या तर आणि मी कधी बाहेर कोठे गेल्या असली तर तुला पाटलांच्या घरच्या म्हशीचे दूध नाही का काढता यणार?' गावच्या

वापायला वाय बाल? आपण नुसता दान वेळचा पुसला झोडून वसल तर वाल्ल का? हाकपाय हलकिल्यापिनाय पाळ नव्हो भत? ' भोमू वावकाला म्हणाला

कला लग्न उठून गेली, दूध वाडून घायला पाटलाच्या घरी दुसऱ्या दिवशी। तिनच गावच्या घापल्या

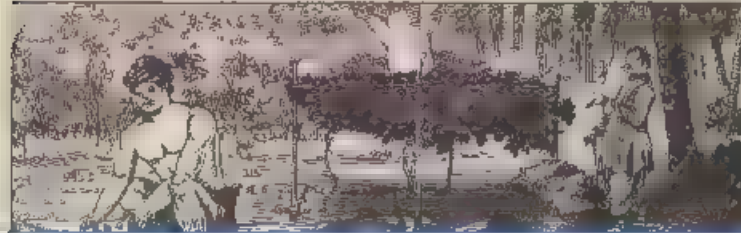
रया दिवसापासून कलेत कविता लिहायन सोडून दिले आणि दिवसभर कोणत्यातरी कामात म्यत न्य गतवम ठव लागली आपल्या नशिवात कविता कण्ण लिहिल्ल नाही अस वाटत तिचे मन फार दुखी झाले परंतु तिन ती गोष्ट कोणाला शोभत दाखविली नाही

एकदा भीमू पाटलाच्या मळ्यात झाडांना पाणी लावीत खूप मोठवा सुरत गात होता. खवळत पाटील दोघां मजुरांकडून तारळ उतरवीत होते ते भीमूला म्हणाले— "तुमं तोंड क्षणभर देखील बंद रहास नाही करे? कवाळा ही देखासारखी गाणी दिवसभर म्हणत राहतोस?"

भीमू एकदम गप्प झाला. त्याचं मन खटू झाल मुकाट्याने तो काम करू लागला आणि तेव्हापासून काम करताना त्याने कधी तोंड उघडलं नाही पूर्वी किती काम पडलं तरी त्याला कामात उन्माद न आनंद वाटे. आता त्याला काम म्हणजे एक जोड वाटू लागलं.

त्यानंतर एकदांनदा काम करताना तो तक्रारत गुणगुणला जसेल, परंतु पाटलाची त्याला बोलणी खावी लागली म्हणून त्यानं गाऊन सोडून दिलं, परंतु काम करण्याची प्राक्तीदेखील कमी झाली.

एकदा पाटलांनी त्याला विचारलं— काय रे भीमू तू हल्ली पहिल्यासारखं

अपाइ विचार आहे काय?

"माखकांनी गाऊ तको म्हणत नव्हत का सांगितलं? गाणं म्हटल्याशिवाय हात चालत नाही बघा! मला तिरोप लावा मालक! गात काम करायला मिळलं अशा जागी जाऊन धोकरी करावी म्हणतो." भीमू म्हणाला

पाटील हसू लागला म्हणालं— 'काय रे मग तुझी बायको तुझ्यासारखी माणूसच आहे ना? ती काम करित नाही म्हणाली का? तिला माणी लिहिणं बंद करायला को सांगितलस रे? तिची कविता लिहिण्याची हीम तू अशी दावून टाकलीस तर तिच्या मताला नाही का लागणार तुझ्या सारखं? तिच्या मताला तू बोलतारा ते पाटलीण बाईंनी बोलखण त्यांनीच तुझी कान उघाडणी करायला सांगितलं मला जा काम कर आणि खूप वा बायकोला काम करू दे आणि कविता करतं ते खुशाल करू दे'

म्हातारीची मदत

एका जंगलात एक म्हातारी झोपडं बांधून रहात असे त्या वाटेने जाणारे येणारे लोक त्या जागी रात्र पडू लागली तर म्हातारीच्या झोपडीत रात्र काढीत आणि उग्राडल्यावर आपल्या वाटेनं निघून जात रात्री जंगलाच्या तारन पुढं कोणी जल नसे कारण त्या जंगलात चारांचं भय होते

परंतु गमत अशी की चारसुद्धा त्यांनी चौकन आणलला मांस कधीकधी आणून म्हातारीकडे आणून ठेवीत तिलादेखील त्यातला थोडा वाटा मिळत असे

एके दिवशी संध्याकाळी एक जोर म्हातारीच्या घरी आला व तिला एक मोठ्याचा हार दाखवून म्हणाला— "भाजी! हा तुम्ही आपल्याजवळ ठेवा आणि मागायला येईन तेव्हा मला द्या हा एका जमिनदाराचा आहे जमिनदाराचा मुलगा

रात्री बोड्यावरून या बाजूला येईल आणि तुमच्या घरी रात्रील तो आपला घोडा तुमच्या घरामोराच्या झाडाला बांधून ठेवील. बी सुप रात्र लोटल्यावर येईन आणि तुमच्या जवळून हा हार घडून त्यातलं अर्धं मांती तुम्हांला देईन आणि उरलल्या मोठ्यासह हा हार घडून त्या घोड्यावर बसून निघून जाईन जमिनदाराचा मुलगा पहाट उठून त्याचा घोडा कोणी नेऊ या विचाराने पडलं त्याचा तुमच्यावर संशय घण्याचं कारणच नाही

म्हातारीने श्री गोष्ट कबूल आणि घोड्याच्या समोरच तो हार, पिकावर एका बर एक अशी तीन मडकी होती, त्यापैकी सर्वात वरच्या मडक्यात ठेवून दिला

चोर निघून गेला

चोर म्हणाला तसा जमिनदाराचा मुलगा काळोख पडल्यावर आला आणि

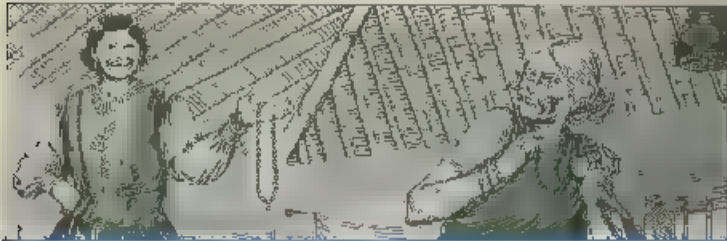
रात्री म्हातारीला सहण्याची इच्छा त्याने व्यक्त केली. म्हातारीने होकार दिला. जमिनदाराच्या मुलाने आपला घोडा शाळाच्या बुंधाला बांधून ठेवला.

तो छान झोपला. असावा असे वाटतच म्हातारी कोराची वाट पहात घोडा दिलेल असा जागी लिडकोजवळ बसून राहली.

शोरआलाच नाही उजाडायला थोडाच वेळ उरचा होता. आतां चार प्रणार नाही असे वाटून म्हातारीने आपला सोप्याचा हार सगळा आपल्याच असा विचार करून निवधावरच मडक्यात हार काढण्यास ही हात घातला.

पण ग्यात हार नव्हता. तिच्या छातीत 'धस्त' हाले.

तिला तिच्या पाठीमागून कोणीतरी मोठ्याने हसण्याचा आवाज ऐकू आला. तिते दपकून मागे वळून पाहिले. तिला जमिनदाराचा मुलगा दिसला. सोप्याचा हार त्याच्या हातात होता.

विदधालपिडपा आहे हा अस एवसारथ्य धोती आता कोठे मिळत नाहीत फार मूल्यवान आहेत हे मी आपले जमिनदारीचे गाव सांडण सांडरण रहायला जाता आहे मी या बाजूला येऊन पोचणसत सुपोस्त हाऊ लागला होतर कळाय पड त्यावर जंगलात कोठे अटकून राहोने की काय आणि मग आपले जीवित आणि हा हार याच्या जायबतीची काळजी मला वाटू लागली म्हणून गेल तुमच्या घरात काढून पहात उठून निघून गेड जायले ठारविल परतु राकभर या हागाची आणि कोड्याची फिरीर मला वाटत राहली असती ते काम तुमच्या करवी करून घ्यायच मी ठरविल चाराचे लाग करून प्रथम आला आणि तुम्हांला थोडे फुमबिल तुम्ही मला एवढी मदत केलीत त्याबद्दल हे इनाम घ्या." असे म्हणत जमिनदाराच्या मुलाने म्हातारीच्या हातावर चार पैसे ठेवले आणि थोड्याकर बसून निघून गेला.

Kuladran

127

44 / 52

किकायत

सोम धनगराकडे बंडाराचे अनेक कळप होते. तीं स्वघाताने गरीब आणि फार मोठ्या बुद्धा होता.

जवळच्या गावी शिंदू नावाचा एक माणूस बाजारी पटून बसून धरला होता. मनाची दकुती बरी. जास्तशेरा सत्य वसेर पीठिक लाहान घ्यायचे ठरवून तो मांस धनगराकडे आला म्हणाला— बाबांर मी आतारी पटून किना चकला आहे पहा. मांसचा व्याची होय आता च त्याने त्याला दहा रुपये दिले.

शिंदू रुपये घेऊन निघाला. थोडे अंतर चालून भल्यावर वातून म्हणाला. सोमण्णा! तू हे दहा रुपये ठेवून वे आणि मना एक कोकून दे. सोपून ते दहा रुपये ठेवून घेतले आणि एक लहानसे मंडक जिव्हा दिले.

शिंदू तू मंडक घेऊन थोडे अंतर गेल्यावर परतला आणि म्हणाला— सोमण्णा! ते दहा रुपये आणि हे मंडक दोन्ही तुन ठेवून वे आणि मना थोडे मोठे मंडक घेऊन दे. थोड्या सोपुने तसे एक मंडक दिले.

इशा तऱ्हेने दोनहीनदां करून शिंदूने सोमण्णाकडून दोनहीन मोठ्यादी मंडके लपटली. बिचाऱ्या सोमण्णाला बांड वाटत होते की त्याला या व्यापारात खूप किकायतच हासो.

देवाची भीती अन् राजभक्ति

इराण देशातील एका गानी इब्राहिम यापि इस्माईल नानाने बोर्गे काकूड-तांड रूहात वसत ते दररोज जंगलात जात लाकूड फाडीत आणि जवळच्या एका धंदरात जाऊन ती विकीत त्यांना लाकडाची जी किंमत मिळे त्यावर ते आपला संसार पार मोठ्या कष्टाने चालवीत. 'द'ध मनात विचार करीत, देवाची कृपा होई किंवा राजाची ही गरीबी जाऊन चांगळ दिवस कधी येणारला मिळतील का?

इब्राहिमच्या मनात देवाची भीती होती आणि राजभक्तिपण होती म्हणून देवावर सरपसा ठेवत व राजाची कधी कष्टा होईल असे मानून तो राहो इस्माईल एवढा देवभक्त नव्हता आणि राजभक्तिपण नव्हता. देव काय किंवा राजा काय आपली गरीबी कधी दूर करणार नाहीत म्हणून श्रीमंत व्हायला

त्याच्या मजीची गरज काय असे त्याला शक्य

एक दिवशी दोघ दोघ जागी लाकूड फाडीत होते इस्माईलच्या डोक्यात अकस्मात एक गोष्ट आली तो इब्राहिमबरोबर वंऊन म्हणाला 'हं पहा इब्राहिम' श्रीमंत लांब जंगलात आपला घनात कोठा घुलून नाहीना झाडाच्या बोलीन घुलून ठवनात आपल्याला एखादा साठा मिळाला तर कितली वर होईल रे!

मिळाला तरी काय कायदा रे' तो आपल्याला कसा मिळणार? असे गुप्त घन तरे प्रश्नवे असले म्हणून ते वास्तवकारुण्य पोचवायचे असते.

याग लाव कुऱ्या या नियमांना आणि रायचावा! असे म्हणत इस्माईल लांबा लांबात तेथून निघून गला आणि पुन्हा लाकूड फोडू लागला

फाडायला दिघाल इब्राहिमला एक जाडजूड भोणडे दिसले ते त्याने कुऱ्याडीन फाडून काढले नव त्याला आठवरे व भय वाटले असे त्या होलीत एक मोऱ्याचे भोड दिघाल त्याला सान्याचेन डावण हात डाकण कावून काढिले नव भाड भळून योग्यान दीनार हाते

ता लाव घोकन इस्माईल लावड फोडीत हाता निघ धावत गेला इब्राहिमन अकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागला इब्राहिमन घडलेली याष्ट सांगित 'यावर त्याने विचारलं- मग काय करायचा विचार आते तुला'

घंडन जाऊन घादनाहान व धेंडीन म्हणतो त्याती खूप होऊन वाही दिले तर ते आनदान घईल इब्राहिम म्हणाला 'तु फुटकरी नोशवाचोच' इस्म ईड म्हणाला

'चायल दिवस वघायला मिळणार असतील तर माझा शोध काढीत घेनी रे' इब्राहिम म्हणाला

पेशामाडी तडफडणारा इस्माईल ते धन वघायलासुद्धा आला नाही या गाफीचे इब्राहिमला आठवरे वाटले त्याने ते भाड काळजीपुर्वेक उचलून लावडाच्या आत दिसणार नाही असे झाकून ठवले मोठी

हाकली आणि मोन्याचे भोडे राजधानीला घऊन गला त्याने ते बादशहाच्या पाया-जवळ ठवले व त्याला ते कोठ व कसे पिल्याले हे निवेदन केले

राजाने दरबार बोलावून त्याच्या राज्य-भक्तांचे खूप वास्वणणी घे.ठी वार्णि त्या भोडघानमी न पां प्रक्षेप म्हणून इब्राहिमला न देता लॉज्यातुन शंभर दीनार भागवून इनाम दिल आणि त्याला निरोप दिला

इब्राहिमन त्याला लहानशा भाडयलावर व्यापार सुरू केला

ही गोष्ट घडली त्यानंतर दोन दिवसांनी इस्माईल नकली सान खरे आहे असे सांगून

विपात्यांच्या हाती पकडला गेला. इब्राहिम होसा त्या गावात ती बातमी पसरली. इब्राहिमने इस्माईलच्या घरी जाऊन चवकशी केली तर ती बातमी खरी असल्याच कळल्यावर स्थान राजधानीकडे धाव घेतली.

इस्माईलला बादशहा चवकशी करीण्याने अतर्कित ठेवण्यात आला होते. इब्राहिम सरळ बादशहाकडे त्यांच्या दशांताला गेला आणि इस्माईल बहल स्वतः जामीन पड्ड्याचे कबूल करून त्याला सोडून देण्याची त्याने विनंती केली.

बादशहाने दरबारात त्याची ती प्रार्थना ऐकून संमेलन संक्षेप करून म्हणाला - "देवभोता आणि राजभक्ति ही दोन्ही गरंपरेने चाबून आली आहेत असे धातून दागणारे सुखी होतात त्याविषय दागणाऱ्यांना दुःखीच झाले लागते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी एक लहानशी गोष्ट सांगतो बोधे लाकूडफोडे होते. एक जण दबभीली आणि राजभक्ति मानणारा होता

एकदा सल्ला असला याने त्या दोघांचे मते घण घेऊन त्याने दोन नकली सोन्याच्या भांड्यात नकली नाणी ठेवून दोघे काम करीत त्या जागी होलीत लपवून ठेवली ती दोघांना सापडली पहिल्याने आपल सोन्याचे भांडे कायद्याप्रमाणे बादशहाकडे आणून दिव आणि शहर दीनार इनाम म्हणून मिळविणं दुसरा मर्बे स्वतःच बळकावण्याच्या विचाराने ते बाजारात विकायला निघाला आणि राजाच्या शिपायांच्या हाती कैद झाला पहिला लाकूड फोडणारा हा इब्राहिम व दुसरा इस्माईल असे मागून बादशहाने त्या दोघांकडे बोट दाखविले.

इब्राहिमच्या इच्छेवरून आणि त्याच्या जामिनावर बादशहाने इस्माईलला सुटका दिली इस्माईलचे बोट उचडले त्याने बोटाबोत मारून घेतली इब्राहिमने आपल्या व्यापारात अर्धा वांटा देण्याचे कबूल केले दोघे काही दिवसांनी श्रमंत झाले.

स्वोड मोडायची रीत

त्या देशात पीक कूप चांगले घेऊनही आहार भाव्याच्या किमती वाढतच होत्या प्रजत हाहाकार उडून गेला.

दिवसविश्वस देशाची आर्थिक स्थिती बालाबतच चालली होती ते पाहून त्या देशाचा राजा प्रचंडमन याने खजिन्यातून घन प्रजंत वाटायला सुरवात केली खर्चदा अर्धा रिकामा झाला परंतु अर्थाक परिस्थिती सुधारण्याऐवजी जास्त जास्त विघटनच चालली पैसा प्रजेच्या हातात भरपूर झाला किमती वाढत गेल्या.

हा एक विचित्र दुष्काळ होता प्रजला या सकतातून कामे वाचवावे या गाष्टीचा विचार करण्यासाठी राजाने आपल्या मंत्र्यांचा सल्ला घेतला परंतु कोणी मंत्री किंवा दरबारी त्या सकतातून देशाला बाहेर कस काढावे, याविषयी युक्ती सुचवू शकला नाही राजपुराहिताने

सुचविले की रातोचडी यंत्र करून देवीला प्रसन्न केल्यास या सकतातून सुखी मिळू शकेल. प्रचंडमन राजाने त्यासाठी मंजूरी देऊन यंत्राची तयारी करायला सांगितले आणि त्यासाठी लागणारे सर्व पदार्थ व घनसहाय्य करण्याची व्यवस्था करून दिली.

होम निर्वाणपणे पार पडला काही-जणांनी कोबडे बकरे, मेंढे इली दिले परंतु अन्नधान्याचे भाव ओढेदेखील उतरले नाहीत.

बावटी राजाने एक शेवटचा प्रयत्न म्हणून मुख्यमुख्य व्यापाऱ्यांना बोलावून किमती खाली आणायला सांगितले व्यापारी राजाला म्हणाले- "महाराज! आपल्या राज्यात प्रजला आवश्यक तेवढे शाल्य तसल्याने किमती आकाशाला पोचल्या आहेत तेव्हा आम्हीतरी नुकसान

महान कलून कमी भावाने धान्य कसे विकायचे हे आणखी सांगते."

व्यापारी म्हणाले ते अचडसेनाला पटले नाही कारण देशात पिके नष्ट झाल्याची किंवा चांगली न झाल्याची गोष्ट अधिकाऱ्याकडून राजाला कळली नव्हती. मग अन्नधान्याची कमतरता का असली? व्यापाऱ्यांनी माठवाजी आणि चोरबाजार सुरू केला वसावा बसा संघार राजाला झाला. म्हणून राजाने अधिकाऱ्यांच्या किमती ठरवून त्या किमतीवरच धान्य विकाने असा निर्णय आणला. ठरलेल्या किमतीपेक्षा जास्त भावाने विकल्यास शिक्षा होईल असेही जाहीर केले.

व्यापाऱ्यांनी दुकाने बंद केली भागाच्या दामाने सव व्यापार घालू राहिला पोर बाजारी वाडली.

अशा परिस्थितीत देश असता प्रधानाच्या मुलगा रविवर्मा देशातून कलून स्वदेशी परत आला देशातली बिघडलेली स्थिती पाहून त्याला कार आश्चर्य वाटले आणि तो

हूर त्याने विचार करून राजाच्या एक मंत्र्या दिला. राजाला त्याची एकही पटली न त्या प्रमाणे त्याने उपाययोजना करण्याचे ठरविले त्याने परदेशातून धान्य मागवीन असल्याचे जाहीर केले आणि प्रजेच्या मनात असल्याची कमतरता भासणार नाही असा विश्वास उत्पन्न केला.

दुसऱ्या दिवशी पोती भरलेल्या गाड्या राज्याच्या कोठाराकडे जात असताना दिसल्या व्यापाऱ्यांना कापरे भरल भाव उत्तरले तर त्याने नुकसान होईल म्हणून त्यांनी हाबून ठेवलेला माल परगमर बाहेर काढला भाव उत्तरले आणि प्रजेला स्वस्त दरात मरपूर धान्य मिळू लागले.

बुष्काळ एका आठवड्याच्या आत पाहोता झाला स्वस्त दराने पाहिजे तेवढे अन्न धान्य मिळू लागले. रविवर्माने मागविलेली फोल्डटांची पोती राज्याच्या गोदीत सुरक्षित राहिली त्यांना सोडून पाहण्याची गरजच उरली नाही.

महावली हनुमान

हनुमानने औषधी वनस्पतीचा शोध सुरू केला, परंतु त्याला त्या वनस्पती ओळखणे शक्य झाले नाही सर्व झाडे व वनस्पती एकासारखे वाटले. म्हणून त्याला राम आला परंतु शोध विचार करून त्याने ते पर्वत शिखराचे उपटले आणि ते उचलून घेऊन निघाला.

एका मोठ्या पर्वताला चढतून हनुमानाला येत असलेला पाहून बानर बानराने त्याचा अजयकार करू लागले तो आवाज ऐकून हनुमानही एकदा बरबका तो खाली उतरला आणि सर्व वरीलघात्या धानरांना नमस्कार करून विभीषणाला भेटला.

औषधी वनस्पती वस्त्र वहात आलेला वारा लागताच राम व लक्ष्मण शुद्धीवर

आले. इतर बेकूद झालेले वानर मुद्रा शुद्धीवर आले. जे करून पडले होते त्यांना औषधी वनस्पतीचा स्पर्श होताच ते जिवंत झाले आणि उठून रसे राहले. त्यांच्या अंगाला नेथे अथे दुखापत झाली होती त्या अस्वस्थ झाल्या.

रासवही वानरांसारखे जिवंत झाले असते परंतु पावणाने भेल्ल्या राक्षसांना पाहून इतर राक्षस मिळून घाबरून जाऊ नयेत म्हणून त्यांना समुद्रात डाकून दिले होते म्हणून त्यांच्या अंगाला औषधी किंवा त्यांच्यावरचा वारा लागणेच नव्हते.

औषधी वनस्पतीचे काम संपल्यावर ते पर्वतशिखर नेऊन हनुमानने मयास्थानी नेऊन ठेवले आणि तो रामाजवळ परत आला.

मुरवा

52 / 58

बर्बादारांबरोबर आतलं अभूतय सामान व इस्तू जळू लागल्या पुरुकळ राक्षस न्यार आगीत जळून गेले. एका वाजून वानर जयजयकार आणि दुसऱ्या वाजून राक्षस हा हाकार करू लागले त्या परिस्थितीतही काही गप्पस युद्धकरायला मिळू लागले परंतु पावळी ल्हानमरौतच दानराशे युद्ध करणे आवश्यक होते.

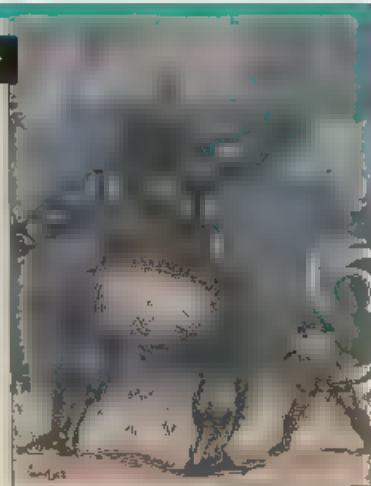
तुम्ही रावणाच्या वाडघाजवळ जाऊन राक्षसांशी युद्ध करा अशी आज्ञा सुग्रीवाने वानरांना केली आज्ञाप्रमाणे दानर विवट्या व हव्याली घेऊन रावणाच्या वाडघाजवळ युद्धाला येऊन पावले वानराना आपल्या दाराजवळ उभे असलेले पाहून रामाच्या त्यान कुंभकर्णाच्या कुंभ आणि रावणाला निकुंभ या भुलांता या बातशीची युद्ध करायला पाठविले कुंभ व निकुंभ यांच्या बराबर युमाज, शाणितक्ष प्रजघ आणि कपन हो गले.

दोघांचे परस्परशो युद्ध झाले या युद्धाने भगदाने कुंभला ठार केले त्यानंतर याच शाणितक्षच्या हातातला तेलवार काढून घेऊन त्याच तेलवारीने त्याला ठार केले आणि इतर राक्षसांच्या अंगावर भाचले त्यांच्या हाती प्रजघ गारका यांचा युमाज मेढेच्या हाती मारला गेला.

होऊन पडला ते कळल्यावर रामान त्याच्या मदतीला जावूनाने वगैरे दानरास पाठविले परंतु ते कुंभच्या शरवृष्टीसमोर उभे राहणे अशक्य झाल्यामुळे त्याच्या जवळ जाऊ शकले नाहीत ते पाहून सुग्रीव गुड गेला तो कुंभच्या आंगांची फिरकी न करता त्याच्या जवळ गेला आणि त्याने याच्या हातातलं धनुष्य हिसकावून घेऊन ताडून टाकले नंतर त्याच्याशी बल्लयुद्ध करू लागला त्या बल्लयुद्धात शेवटी कुंभ मरण पावला.

सापला मोठा भाऊ मेल्याचा दाग आला म्हणून निकुंभने एक परिध उचलून आणि ते हनुमंताच्या छातीवर टाकले परंतु ते हनुमंताच्या छातीवर आदळून तुटून तुकड तुकड होऊन खाली पडले तरी हनुमंताला ते बरेच त्रासले लागले यात शका नाही, परंतु हनुमंत स्वस्थ बसला नाही दुष्पट रावण त्याने निकुंभाच्या छातीत मूठ घळून एक टोमा दिले.

होमा खालून निकुंभ रक्त ओवला आणि बसुद्ध होऊन पडला पुन्हा बांध्या व्हटाने युद्ध आल्यावर तो हनुमंताकडे यल्लयुद्ध करू लागला हनुमंताने त्याची मान घेऊन त्याला गरगर फिरवून त्रिमूर्तीवर आपटले ठार केले.

कुंभ व निकुंभ मेल्याचे एकूण रावणाला फार वाईट वाटले त्याने खर राक्षसांचा मुलगा मकराक्ष गाला युद्ध करायला पाठविले मकराक्ष समोरासम युद्ध करायला गेला आणि मारला गेला.

ते एकूण रावणाने दानांठ चावीत रावणने इंद्रजिताने युद्धाला आवेली सांगितले इंद्रजिताने यज्ञाची तयारी केली तो यज्ञाच्या वेदिकेकड गेला त्याला घन असलेला पाहून तेथे जय रक्षसस्त्रिया होत्या व ऋत्विज होते ते डोक्याला बांधायला लाह फेटे घेऊन आले.

इंद्रजिताने जो होम केला तो सामान्य नव्हता त्यात दुर्माच्या एवजी आपलो

हनुमंत परतल्यावर सुग्रीव न्याला म्हणाला कुंभकर्ण मेल्या रावणाची मृतं मेली म्हणून रावण आता युद्ध करायला बहतेक इणार नाही तेव्हा रावण मोठ्या बलवान वानरांनी दिवट्या मझाली वगैरे घेऊन लढेन प्रवेश करावा.

सुग्रीवाच्या आज्ञेप्रमाणे सूर्यास्त झाल्यावर काळोख पडताच वानरवीर दिवट्या व मझाली घेऊन लढेन प्रवेश करायला निघले दारावर पाहून तेत असलेले राक्षस पाहून करी वानरगता घन असलेले जामतच पाहून भिस्ते पळून गेले दानरांता त्यांना कोणी अडवणारा न पाहून दारांना, झुंझांना रस्त्यावर आणि बरदारांना आग लावायला

बाणांनी सर्व आकाश झाकून टाकले तरी त्यांचा पुनःही बाण इंद्रजिताच्या बागला नाही त्याचे बाण मात्र रामाच्या बांगला लागत होते. रामलक्ष्मणांनी इंद्रजिताने सोडलेले बाण स्वतःच्या बाणांनी धंग केले परंतु इंद्रजिताच्या बाणांनी वानरसैन्याचे फार मोठे नुकसान केले.

लक्ष्मणाला फार राग आला. तो रामाला म्हणाला—“बाबा, आतां याका असे मोकाट सोडून अज्ञानार नाही. श्री ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग करून राक्षससैन्याचा नाश करतो.”

परंतु रामाला ते नको होते. म्हणाला—“ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग अनिवार्य असले तबू करणे बरोबर होईल. एकासाठी सर्व राक्षससैन्याचा नाश करणे बरोबर नाही आपण फक्त इंद्रजिताच्या वध करण्याचा प्रयत्न करून पाहू या. दिव्यास्त्राचा प्रयोग करून पाहू या.”

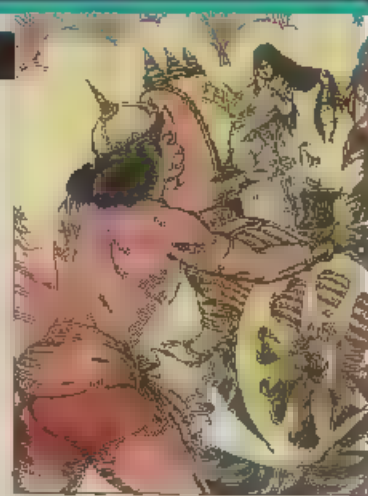
मध्यंतरी इंद्रजिताच्या मनात विराळाच एक विचार पडला. तो बुद्धभूमीवरून रुक्मा-नगरीक परतला. माया रूप सीतेला रथात बसवून आणून रामलक्ष्मणांसमक्ष तिचा वध करायचा अ त्याचे पैसे सुटते का पहायचे असा त्याचा विचार होता तो माया रूप सीतेला फक्त आला

असलेला. तिने हनुमान एक मोठा वडक उचलून घेऊन आला त्याच्या पाठीमागून अनेक वानर लहान मोठे खडक, शिळा किंवा दगड घेऊन आले परंतु इंद्रजिताच्या रथात हनुमानाला दडत असलेली आणि अक्षय्य झालेली सीता दिसली ते पाहून हनुमंताच्या डोळ्यात लळळकन पाणी आले त्याने जागच्या जागी धवकून आपल्या वानर अनुयायांचा विचारले—“इंद्रजित आपल्या रथात बसवून सीतामानेला कां बरे आणीत असचा ?”

तो आप्त कंधाने इंद्रजितावर वावून येऊ वानरसैन्य आपल्यावर हल्ला करायला येत असलेले पाहून इंद्रजिताने आपल्या तलवारीने सीतेला एकदां दोनदा टोचले आणि तिचे केत बरले

हनुमंताच्या डोळ्याचे पाणी धावेना तो इंद्रजिताला दूरकावून विचारला—“काय रे, हे ? तू काय करायला निघाला आहेस ? तुला लग्न नाही वाटत ? तू सीतेला ठार केलेस तर तूही लवकरच ठार होशील, मग तुझ्या अंगात कितीही शक्ति असो किंवा तुला कितीही अश्र्वबळ प्राप्त असो. श्री तुला जिवंत सोडणार नाही”

इंद्रजितावर चालून आलेल्या वानर सैन्यावर राक्षस चालत आले. इंद्रजित

हनुमानाला म्हणाला—“ह्या सीतेसाठीच नाही का तू, सुग्रीव आणि राम लक्ष्मण स्वारी करायला आलात ? मी तिला तुझ्या डोळ्यादेखत ठार करतो त्यानंतर रामाला, लक्ष्मणाला, तुला, सुग्रीवाल आणि राक्षसदोही विभीषणाला ठार करतो. स्त्रीहत्या करू नये असे असले तरी शत्रूला दुखविण्यासाठी काम घाटेक ते केले तरी चालते”

असे म्हणत रथ अडलेल्या माया रूप सीतेला इंद्रजिताने शिरच्छेद करून ठार केले नंतर त्याने एक नयकर सिंहाद फेला. तो आवाज ऐकून वानर फळून गेले.

जायुधे व शस्त्रास्त्रे आणि ताम्हून व पळी पंचपाशासाठी जोखंडी तबराळी व पळपा वगैरे वापरल्या. ऋत्विजांनी त्याच्या डोक्याला तांबडा फेटा बांधला त्याने काळ्या रंगाचा वकरा यज्ञासाठी कापला विजयसूचक अग्नीतुल धुवाविनाय ज्वाळा येऊ लागल्या अशातचने इंद्रजित अग्नीत जाहुती देऊन देव, क्षत्रव आणि राक्षसांच्या नावे तर्पण करून अदृश्य माया रूप असलेल्या आपल्या रथात बसला त्या रथाचे रूप सूर्यासारखे ज्योतिर्मय होते

इंद्रजित अतर्धान होऊन बुद्धभूमीवर आला. त्याने नामर सैन्यात मध्यभागी रामलक्ष्मण होते त्यांच्यावर नेम धरून

यला सुरमात केली. म्हणून राक्षसाना उत्साह चढला.

परंतु हनुमानाने राक्षस सैन्याला पळवून कावले व आपल्या अनुयायी वानरांना म्हणाला—“आपल्याला या राक्षसांशी युद्ध करण्यात वेळ घालविता कामा नये. कला, सीतेला इंद्रजिताने ठार केल्याची बातमी रामचंद्राला जाऊन कळवू या. राम व सुग्रीव जसे सांगतील तसे त्यानंतर करू या.”

हनुमानाला परत जाताना पाहून इंद्रजित मग करण्यासाठी निवृत्ती घेत्याकडे गेला. त्याला अग्नीश भांस आणि रक्त दोन्हीची आहुती दिली.

सर्वतरी राक्षसांमदीं वानरांचे घोर युद्ध चालू असलेले पाहून राम जाबुवताला म्हणाला—“हा हनुमानाचा परोक्ष दिसतो आहे.” त्यानंतर रामाने वांत्तवानाला हनुमंताच्या मदतीला बायला सांगितले. त्याप्रमाणे वांबुवाने हनुमानाच्या मदतीसाठी लंकेच्या दारापर्यंत गेला.

हनुमंताने आपल्या मदतीला येत असलेले भल्लूक सैन्य (अस्त्रांचे सैन्य) पाहून त्यांना परतायला सांगितले. सर्व रामाकडे आले. हनुमानाने फार दुःखाने रामाला इंद्रजिताच्या हाती, सीतेचा वध झाल्याची शोकवार्ता सांगितली. ती बातमी ऐकून

हनुमानाने त्यांना यांबविले व म्हणाला—“काम झाले रे? खूप रणांगण सोडून पळतात का?” वानर परतले. त्यांना बरोबर घेऊन हनुमानाने राक्षस सैन्यावर सडकादगडांचा वर्षाव सुरू केला.

त्याने एक मोठा खडक इंद्रजिताच्या रथावर फेकला. इंद्रजिताचा सारथी हुशारीने हनुमंताचा नेम चुकवून रथ हुक्या बाजूला वळून गेला. परंतु दगड राक्षसांवर पडला आणि अनेक राक्षस प्राणास मुकले. वानर राक्षसाना जति उत्साहाने ठार करू लागले. त्यांनी इंद्रजितावर दगडाखंडांचा वर्षाव सुरू केला. इंद्रजिताला राग आला. त्याने शरवृष्टी करून वानरांचा वध करा-

राम जलण्या नागी बेशुद्ध होऊन पडला. ते कळल्यावर वानरवीर बाबून रामाकडे आले. त्यांनी रामाच्या तोंडावर सुगंधी धंदगार घाणी शिंपवले.

लक्ष्मणाने रामाला बांडीवर घेतले आणि रडत म्हणाला- "तु धर्ममार्ग अवलंबून पिताच्या आज्ञेचे पालन करण्यासाठी वनवास पत्करलास, राज्य सोडलेस, कैकेयीशी वैर झरले नाहीस. तरी तुला इतके कष्ट सहन करावे लागत आहेत. तुला धर्म तुझे रक्षण करू शकला नाही. हा धर्मविचार निरुपयोगी आहे, असेच मानण्याची पाळी आली आहे. धर्म अस्त्य आहे. अधर्म अवलंबून करून रावण पहा किती सुखी आहे?" असे म्हणत लक्ष्मण रामाला बांडीवर आणण्याचा प्रयत्न करू लागला.

तेव्हा विभीषण तेथे आला. रामालक्ष्मणांना, इंद्रजिताच्या हातून सीतेचा वध झाल्याची बातमी ऐकून दुःख झाल्याने त्याला कळल्यावर तो म्हणाला- "रामचंद्रा! हा बातमीवर विस्वास करतां कामा नये.

सीतेला असतां ते वाकाहन आता तोच रावण तिच्या वधाची आज्ञा वनुआ कशी काय देईल? तो सीतामालेला कोणत्याही परिस्थितीत सोडणार नाही. इंद्रजित होम करीत आहे. त्यावेळी वानरांना विघ्न आणू नये म्हणून त्यांना दुःख करीत बसवून ठेवण्यासाठी त्याने माधारूप सीतेचा वध केला असावा. तो निर्विघ्नपणे होम करून परत आला तर सर्व देव आपले बळ एकवटून युद्धाला आले तरी त्याला जिंकणे शक्य नाही. म्हणून त्याचा होम पुरा होण्यापूर्वीच आपण निकुंभी पैत्याकडे जाऊ या. दू मात्र अगदी निश्चितपणे येथेच रहा. आमच्याबरोबर लक्ष्मणाला शाठव. लक्ष्मण इंद्रजिताच्या यशात फक्त विघ्नच आणणार नाही तर, त्याचबरोबर त्याच्याशी युद्ध करून त्याला ठार करून ही येईल. अशात हेने लक्ष्मणाला नम्रदेवाने दिलेला बरही सारा ठरेल."

विभीषणाचा तो सल्ला सर्वास पटला.

वीर वृषभाक्ष पलायन

पूर्व किवार्यावर कुंजय नावाचे एक छोटेसे राज्य होते. त्याच्या राज्यातील नाव होते प्रदीप. त्या राज्याचे अधिपती शूर व वराकामी होते. त्यांना वृषभाक्ष म्हणत. त्या राज्याच्या प्रदेशा समुद्रावर आणि मरेदमालाचा तटाळर कोणी अडविले शक्य नव्हते. राजा वंद्यवज्र शासक वीर वृषभाक्ष हे नाव होते.

इंग्रजांनी एकापासून एक भारताचे सर्व प्रदेश वळकावले आणि या छोटे छाने राज्याला मिळालेले करण्यासाठी त्यांनी शूर खटपट केली. चंद्रावज्र याच्या नायकावाकानी कुंजय नाविकानी समुद्राकाठी नांघर टाकून राहिल्या. इंग्रजांच्या गुप्तचरीना शूर वरास सायल मुरगत केली.

इंग्रजांच्या सैन्याने कुंजय राज्याला वेढा दिला. चंद्रावज्राच्या सैनिकां-जवळ उत्तमोत्तम व नवीन वास्त्रास्त्रे नव्हती. तरी त्यांनी शूरसाराचे हथपाण्या बंद्याला तोंड दिले, जेवढी कित्ता इंग्रजांच्या स्वाधीन झाला.

Fullscreen

127

60 / 68

परंतु चंद्रध्वज नवी माया नाही. मोजक्या अंगरत्नांसाठीच तो समुद्र किनाऱ्याच्या दाट जंगलात पडून गेला.

कंदाशा करक येथे नेऊन इंग्रजांनी महा मूर्खीच्या काठी भारावती नावाच्या किल्ल्यात कैदित ठेवले. परंतु त्यांना जे कांद करून बेकम आले होते ते त्याने शांततेनेच समजीवार पोष्टी मत लावून ऐकू लागले.

इंग्रजांनी कुजंग नावापुरतेच शिकले. कारण त्यांना त्या राज्यात राहुने फार कष्टसाध्य होते. चंद्रध्वजाने अनुयायी मतिमती काव्याने संधी मिळाली की त्यांच्या शिबिरावर हल्ला व जाळपोळ करीत.

एवढेच नव्हे तर त्याने गोऱ्या लोकांना भारतीय अनेक व्यापारांचे प्रकारही शिकविले. त्यात तो फार हुशार व निपुण होता. बशा परिस्थितीत कित्येक ग्रहिने लोटले.

चंद्रध्वजाना कंद कैत्याशिवाय आपल्याला साक्षी मिळणे शक्य नाही. ही गोष्ट इंग्रजांच्या चांगली लक्षात आली. एकदा चंद्रध्वज अरण्यात सहाजी मारून बसला असता त्याला एकटा राहुन डेराच्या मदतीने इंग्रजांनी त्याला अटक केली.

एके दिवशी संभाकाजी एक जवळ सुंदर नाव नवीत दिशनी. तिच्यात वस्तुवगारे ३५ लण होते. ती नाव राहुन गोरे लोक ग स्पान्श नायका आणि मुले सर्व आनंदाने नाविकडे पाहू लागले. तशी सुंदर नाव त्यांनी पूर्वी कधीही पाहिली नव्हती.

Fullscreen

127

62 / 68

स्वामी साहेलसुबळ चवकशी केव्ही तेव्हा ती नाव एका मयत राजाची असून ती आता विकायला काढली असल्याचे कळते. "काय किंमत माहे?" राज्याची विचारले. तेव्हा "किंमत कोणी राजाच गांगू शकेल, असा फेलोण्या गावा येथे लमवार कायितल." साहेल म्हणाला.

पाहता तर, असा विचार करून दयकांनी बसलेजाला बाहेर आणवून की नाव वांगली आहे का पहायला सांगितले बसलेच साहेल बडबडा.

सर्व २६ वल्ही एकरुदम चातू आली पापण्या लकाचका आत नाव अल्लम वेळून दृष्टीआड आली. सर्व मह-त्वावरच गोण्याने केले दयकांनी इंग्रजांच्या हातावर घुरी देऊन बायला करवल्याला प्रजेने व त्याचा मंत्री पट्टाजीची पाने मरत केले.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला उत्तम मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

सि निधीम राजमक आपली गृहरूप आपल्या बापकोला बोलावून म्हणाला- "हे पदा ग. आपल्या भ्रातृव्यात एक मेळ बाहेर आली आहे. तिक्यामुळे फार मोठा अपाच होण्याची शक्यता आहे. ठोकून बसविणी पाहिजे. शेजारच्या घळून हुतोडा मारून जाय."

ती शेजारच्या घरी जाऊन तिकाम्या द्वाराने परतली व म्हणाली- "मी शेजारच्या घरी जाऊन हुतोडा मारिल्या तर ते लोक विचार लागले- 'ती मेळ कसली आहे? बापूजी, जाकरी, की जोशडी?' मी सांगिले, लोखंडी आहे. तिक्या ते म्हणाले- 'तर मग आसचा हुतोडा विषयणार नाही का? आम्ही नाही देणार!'"

ते ऐकून शिबिरीय वातओढ चावीत रागाने म्हणाला- "खरोडर, या जगात कधी कधी शिवकू पाणत आहेत! ठोक जाहे! मग आपण तरी काय करणार? आपलाच वेळन ये?"

★

★

★

बरील गोष्टीला उपयुक्त होईल अशा एक सुंदर मथळा विचार करून एका काहीवर स्वतःच्या पत्र्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'बांदोबा', नवामाया प्रकाशन, २ व ३ अक्षांश रोड, तटपट्टी, मराठा ६०० ०२९ या पत्त्यावर पाठवा.

२० मार्च १९७७ च्या आत पोस्टकार्ड पोचले पाहिजे. त्या काहीवर 'फोटो चढाओढ परित्य' देता काम्य नये.

चढाओढीचा तिकाल मे १९७७ च्या बांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

डिसेंबर महिन्यातल्या चढाओढीचा तिकाल (मथळा) "कडु दोती"